

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання
Кафедра міжнародних відносин

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня магістра

на тему:

«Суб'єктність України на міжнародній арені в умовах сучасного світового політичного процесу»

Виконав студент 2 курсу,
групи зММВ-2 спеціальності 291
Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії,
освітньо-професійної програми
“Міжнародні відносини”
Зленко Сергій Миколайович

Науковий керівник - доктор історичних
наук, професор
Атаманенко Алла Євгенівна

Рецензент – кандидат історичних наук,
доцент Шостак Інна Віталіївна

Роботу допущено до захисту
на засіданні кафедри міжнародних відносин
(протокол № ___ від «___» _____ 2023 р.)

Завідувач кафедри _____ / Т.В. Сидорук/

Острог – 2023

	2
Зміст.....	2
Вступ.....	3
Розділ I. Місце, роль та статус України на міжнародній арені.	
1.1. Становлення України як учасника міжнародних відносин.....	10
1.2. Нормативно-правове забезпечення зовнішньополітичної діяльності України.....	17
1.3. Сучасний стан суб'єктності України у світі.....	23
1.4. Геополітичний фактор в українських реаліях.....	33
Висновки до розділу I.....	36
Розділ II. Трансформація України як актора у світовій політиці.	
2.1. Вплив чинника війни на Україну як суб'єкта міжнародних відносин.....	38
2.2. Зміни в міжнародному середовищі на фоні подій в Україні.....	41
2.3. Реалії українського державотворення.....	47
Висновки до розділу II.....	56
Розділ III. Передумови та шляхи забезпечення високого рівня суб'єктності України в умовах нового світового порядку.	
3.1. Стабільний внутрішньодержавний розвиток як чинник посилення міжнародної суб'єктності.....	58
3.2. Шляхи забезпечення стійкості суверенітету України з урахуванням новітніх викликів та загроз.....	64
3.3. Перспективні формати міжнародної діяльності.....	70
3.4. «М'яка сила» – необхідний компонент зовнішньополітичної діяльності.....	73
Висновки до розділу III.....	79
Висновки.....	81
Список використаних джерел та літератури.....	85

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Значимість змін у обстановці на міжнародній арені, що сталися після 24 лютого 2022 року важко переоцінити. Наявні очевидні ознаки того, що глобальні незворотні зміни у світовій політиці вже відбуваються. Збіг ряду обставин, як суб'єктивних, так і об'єктивних, призвів до того, що якість та суть змін у світовому порядку визначаються подіями, які, в тому числі, відбуваються на території України. Ступінь трагічності цих подій безпосередньо для України визначає ціну, яку наша країна сплачує за шанс посилити власну суб'єктивність на міжнародній арені. Тож постає питання, чи буде цей шанс реалізований.

Тема магістерської роботи, на наш погляд, є однією з найбільш актуальних та цікавих сьогодні, адже в ході написання роботи дослідженню підлягатиме фундаментальне питання, від розуміння якого буде залежати якість, актуальність та адекватність побудови стратегічної моделі поведінки держави у сфері міжнародних відносин як стосовно найближчих сусідів, так і щодо країн, що об'єктивно мають визначальний вплив на світовий політичний процес.

Як відомо, зовнішня політика будь якої держави залежить не тільки від неї самої, а й від ступеня погодженості або конфлікту інтересів даної держави з інтересами та устремліннями інших держав. Зовнішня політика впливає на інші держави передусім з метою створення сприятливих умов для здійснення внутрішньої політики, формування позитивного міжнародного іміджу держави. В свою чергу імідж та авторитет держави на міжнародній арені залежить і від ефективності внутрішньої політики, в тому числі, функціонування економіки, рівня корупції, рівня добробуту громадян, панування принципу верховенства права. Цим, зокрема, також визначається рівень суб'єктивності держави у міжнародних відносинах.

Суб'єктивність держави – це така її властивість, яка передбачає здатність мати права і нести обов'язки та спроможність здійснювати свою діяльність

на власний розсуд, досягаючи при цьому бажаного результату. Є всі підстави погодитись з думкою, що одним з проявів суб'єктності держави є невразливість її від зовнішніх загроз та здатність до реалізації проєктів на зовнішньому майданчику.¹ Одночасно можна стверджувати, що суб'єктність є властивістю суверенітету держави.

На нашу думку, найважливішим показником суб'єктності держави на міжнародній арені є ефективність політичного керівництва такої держави та те, наскільки воно здатне визначати цілі, стратегії та реалізовувати їх. Це твердження досить яскраво ілюструється висловлюванням з книги одного з найдосвідченіших американських дипломатів Вільяма Бернса. У книзі «Невидимая сила: как работает американская дипломатия», описуючи певну якість керівника однієї з держав світу сучасності, зазначається: «Граючи завідомо слабкими картами, але граючи добре, він переграє гравців з сильними картами, які грають гірше».²

Історія вивчення проблеми. Дослідженням даної тематики займалися С. І. Пирожков, Н. В. Хамітов, Ю. Ж. Шайгородський, О. Ю. Кондратенко, Ю. І. Шаповал, О. М. Майборода, К. О. Савчук, Д. С. Коротков, І. І. Петренко, О. І. Салтовський, В. М. Федорченко, Р. М. Коршук, С. Г. Федуняк та інші.

Одним із вартих уваги спеціальних досліджень з проблеми є робота фахівців Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України. Ними було підготовлено та видано у 2020 році аналітичну доповідь «Суб'єктність України в сучасному світі: оцінки, стратегії, прогнози».³ В даному матеріалі проведено аналіз видів суб'єктності за певною їх класифікацією, та висловлені перспективи розвитку та посилення суб'єктності згідно її різновидів. Харківський науковець Дмитро Коротков відносно проблеми суб'єктності держави зазначав, що міжнародна

¹ Яхно О. О суб'єктності. URL:<https://blogs.pravda.com.ua/authors/yakhno/613b1fae24506/>.

² Бернс У. Невидимая сила: как работает американская дипломатия (перевод с английского). «Альпина паблишер». Москва 2021. С. 15.

³ Суб'єктність України в сучасному світі: оцінки, стратегії, прогнози. За ред. Майборода О.О. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2020.

політична суб'єктність вимагає не тільки присутності на міжнародній арені, а й практичних можливостей для здійснення впливу на інших об'єктів міжнародних відносин. Ним у 2020 році у науковому журналі «Політикус» була опублікована стаття «Україна у геостратегіях США та Росії: проблеми суб'єктності». У статті також розглядаються проблеми міжнародних відносин, що пов'язані з розпадом СРСР та зміною ролі основних акторів світової політики. Автором проаналізовано основні принципи геостратегії США та Росії по відношенню до України в контексті основних теоретичних геополітичних концепцій та впровадження їх на практиці.⁴

В ході панельної дискусії на тему «Між США, ЄС і Росією: як Україні посилити суб'єктність на міжнародній арені?», яку у 2017 році провів Центр політичних досліджень Національного університету «Острозька академія» чернівецький дослідник Сергій Федуняк – науковець Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича висловив думку, що суб'єктність держави на міжнародній арені окреслюють дві речі - це ресурси, якими володіє країна і правильна стратегія їх використання. Це об'єднується в єдине поняття — «сила», тобто поєднуються ресурси плюс розум. Власне кажучи, додав вчений, від правильного їх поєднання визначається ієрархія країни в міжнародних відносинах. Науковець також зазначив, що із філософської точки зору немає абсолютної об'єктності та суб'єктності. Навіть найпотужніший суб'єкт – США – залежить від менших і «слабших» країн. Так само слабка країна, найбільший об'єкт в міжнародних відносинах також може впливати на суб'єктні держави.⁵

На тому ж заході до проблематики суб'єктності держави звертались і науковці Національного університету «Острозька академія». Зокрема, Юрій Мацієвський розуміє суб'єктність як здатність держави реалізовувати свої національні інтереси на міжнародній арені. Він вважає, що суб'єктність

⁴ Коротков Д.С. Україна у геостратегіях США та Росії: проблеми суб'єктності. Науковий журнал «Політикус». 2020. №4. – С. 118-123. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10349/1/Korotkov.pdf>.

⁵ Покотильська І. В Острозькій академії дискутували про суб'єктність України на міжнародній арені. 11.04.2017. URL: <https://www.ou.edu.ua/ua/info/news/2017/11-04-02>.

держави як політичної організації визначається її здатністю залишатися автономною у своїх діях, тобто держава не може бути залежною від зовнішніх чи внутрішніх гравців, які присутні за межами так і всередині країни.⁶

Дотично торкались питань, що тісно пов'язані з суб'єктністю держави і такі науковці як М. С. Кармазіна, В. П. Горбулін, В. Н. Кубальський, Л. Т. Рябовол, З. В. Кузнєцова, В. М. Шкабаро, О. В. Воронянський, Н. М. Пархоменко, М. А. Мінаков та інші. У їхніх працях досліджувалось, тісно взаємопов'язане з суб'єктністю держави питання суверенітету та його змістовного наповнення.

Позитивно оцінюючи доробок загаданих авторів, все ж варто відмітити, що тема міжнародної суб'єктності України досліджена поверхнево, а тому не втрачає своєї актуальності подальше вивчення зазначеного питання.

Метою дослідження є визначення сучасного рівня суб'єктності України на міжнародній арені в сучасних умовах та перспективи його зміни з урахуванням тенденцій світового політичного процесу та історичних передумов.

Завданнями дослідження є визначення та надання характеристики історичних етапів становлення України як учасника міжнародних відносин; визначення ролі державних органів та посадових осіб у формуванні та реалізації зовнішньої політики України; визначення сучасного стану суб'єктності країни на міжнародній арені, аналіз причин і чинників, що спричинили сучасний стан суб'єктності України, аналіз нових причин та чинників, закономірності їх виникнення та перспективи впливу у майбутньому; встановлення особливостей сучасного світового політичного процесу та склад, роль основних його учасників; визначення суті та ступеня впливу війни в Україні на економічні, політичні, соціальні процеси у країнах

⁶ Покотильська І. В Острозькій академії дискутували про суб'єктність України на міжнародній арені. 11.04.2017. URL: <https://www.oa.edu.ua/ua/info/news/2017/11-04-02>.

Заходу; окреслення підходів для вироблення якісної, актуальної та адекватної стратегічної моделі поведінки держави у сфері міжнародних відносин.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають в ході планування та здійснення Україною зовнішньополітичної діяльності.

Предмет дослідження – суб'єктність України у світі в умовах сучасного політичного процесу.

Хронологічні рамки дослідження – 1919 р. – теперішній час. Охоплюються всі періоди існування УРСР (до 1937 року УСРР) та весь період незалежної України. Нижня хронологічна межа пояснюється утворенням держави, правонаступником якої є Україна. Верхня межа – теперішній час, оскільки предмет дослідження охоплює, в тому числі, події сьогодення.

Географічні рамки дослідження охоплюють території Північної Америки, Європи та Азії.

Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Із загальнонаукових методів були застосовані методи синтезу і аналізу, історичний, логічний. Аналіз дозволив виділити складові елементи суб'єктності держави, а синтез надав можливість зіставити та встановити взаємозв'язок між такими елементами та фактами, взятими з опрацьованих джерел. Історичний метод був використаний в ході дослідження з метою його здійснення у хронологічній послідовності. Завдяки застосуванню цього методу вдалось визначити історичні передумови сучасного стану суб'єктності України, а також тенденції сьогодення. Логічний метод дозволив встановити взаємозв'язок між окремими фактами та подіями та сучасним станом предметом дослідження.

За допомогою використання такого спеціального методу дослідження як модельний, вдалось визначити перспективи стану предмета дослідження у випадку виникнення передумов певних подій у майбутньому.

Джерельну базу становлять нормативно-правові документи, мемуарна література, аналітичні доповіді, наукові статті, засоби масової інформації, документи, картографічні матеріали.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що було визначено змістовне наповнення суб'єктності України на міжнародній арені, фактори, які на це впливають, їх взаємодія з оточуючим середовищем та між собою. Було доведено залежність рівня суб'єктності держави як від об'єктивних так і суб'єктивних факторів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що зібраний та систематизований матеріал, теоретичні положення, судження та умовиводи можуть бути використані у подальшому при вивченні суб'єктності держави як властивості її ознак.

Апробація отриманих результатів дослідження: окремі аспекти заявленої теми були обговорені на V Міжнародній науковій конференції студентів і молодих вчених «Травневі студії 2023: історія та міжнародні відносини в інформаційному протистоянні» (м. Вінниця, 4 травня 2023 року).

Публікації: деякі положення роботи були відображені у науковій статті на тему: «Взаємозв'язок і співвідношення суб'єктності держави та її суверенітету у сфері міжнародних відносин», що опублікована у випуску №8 2023 року збірнику наукових праць Національного університету «Острозька академія» «Наукові записки студентів та аспірантів. Серія «Міжнародні відносини» та тезах доповіді на тему: «Український досвід застосування «м'якої сили» у протистоянні з ворогом», які надруковано у восьмому випуску збірника матеріалів V міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених «Травневі студії 2023: історія та міжнародні відносини в інформаційному протистоянні».

Структура роботи побудована за змістовно-хронологічним принципом та складається з вступу, трьох розділів основної частини, висновків, списку використаних джерел та літератури.

Загальний обсяг роботи – 94 сторінки, з яких основного тексту – 82 сторінки, список використаних джерел та літератури – 10 сторінок.

РОЗДІЛ І

МІСЦЕ, РОЛЬ ТА СТАТУС УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

1.1. Становлення України як учасника міжнародних відносин

Закон України «Про правонаступництво України» N 1543-ХІІ від 12 вересня 1991 року передбачає, що Україна підтверджує свої зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними Українською РСР до проголошення незалежності України (стаття 6); Україна є правонаступником прав і обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать Конституції України та інтересам республіки (стаття 7). Такі приписи закону дають підстави для того, що розглядати питання становлення України як учасника міжнародних відносин доречним буде починаючи з часу утворення Української РСР.

Насправді, період радянської влади характеризується рядом знакових подій, які визначили, в тому числі, і сучасний статус України як суб'єкта міжнародних відносин.

Початковий період існування УРСР (до 1937 року УСРР) характеризується вжиттям ряду організаційних практичних кроків, спрямованих на формування власної міжнародної суб'єктності. Так, 8 березня 1918 р. був створений Народний секретаріат закордонних справ, який 29 січня 1919 став Народним комісаріатом закордонних справ.

На підставі затверджених Всеукраїнським центральним виконавчим комітетом постанови «Про права дипломатичних представників УСРР за кордоном» (3 серпня 1921) та «Положення про представників УСРР за кордоном» (5 вересня 1921) були утворені і закордонні дипломатичні представництва УСРР.

Однак, також набула поширення практика запровадження спільних з Радянською Росією дипломатичних представництв (діяли у Великій Британії та Італії), а також окремих повноважних представництв УСРР, зокрема в

Австрії (кер. Ю. Коцюбинський), Німеччині (В. Ауссем), Польщі (О. Шумський), Чехо-Словаччині. Деякий час існувало дипломатичне представництво УСРР в Росії (Ю. Коцюбинський). Працювали окремі місії УСРР з репатріації у Німеччині, Естонії, Латвії, Чехо-Словаччині.⁷

Так само, мало місце існування закордонних представництв і в самій УСРР, хоча і в дуже невеликій кількості. Станом на березень 1922 діяли повноважні представництва Вірменії, Литви, Польщі, уповноважені від Австрії та Німеччини, Чехо-Словацька торгова місія, генеральне консульство Персії.⁸

Незважаючи на те, що зовнішньополітична діяльність УСРР здійснювалась під контролем Радянської Росії, все ж вона зробила свій внесок у формування статусу повноправного учасника міжнародних відносин та сприяла міжнародному визнанню України.

Загалом до 1 травня 1923 представники УСРР підписали 45 міждержавних угод, 7 угод із міжнародними організаціями та 4 резолюції Генуезької конференції 1922. Серед успіхів дипломатії УСРР – підписання 21 січня 1922 договору про дружбу і співробітництво з Туреччиною, що ознаменувало спроби впливати на близькосхідні справи.⁹

Так само ознакою суб'єктності УСРР як держави, на нашу думку, можна вважати і рішення про утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік у 1922 році, хоча й з його утворенням міждержавні зносини УСРР як окремого суб'єкта були припинені, а республіка перестала бути самостійним повноправним учасником міжнародних відносин. Однак, Друга Світова війна з її наслідками створили передумови для поновлення міжнародної діяльності УСРР.

Нова віха у становленні України як учасника міжнародних відносин пов'язана із участю делегації УСРР у роботі конференції в Сан-Франциско у

⁷ Веденєв Д. Дипломатія УСРР, ЕСУ, т.7, с.603-604. URL: <https://esu.com.ua/article-24350>

⁸ Там само

⁹ Там само

1945 р., за наслідками якої було засновано Організацію Об'єднаних Націй (ООН). Таким чином УРСР стала однією з держав-співзасновниць ООН. Цей факт однозначно зафіксував за Україною статус самостійного учасника міжнародних відносин. А ще до цієї події в УРСР відновив свою діяльність Народний комісаріат закордонних справ, який у 1946 році було перетворено на Міністерство закордонних справ.

За зовнішніми формальними ознаками дипломати УРСР в органах ООН діяли як представники окремого суб'єкта міжнародних відносин. Вони самостійно ініціювали розгляд тих чи інших питань, вносили проекти відповідних рішень, а у взаємовідносинах з колегами з союзного Міністерства закордонних справ взаємодіяли в дусі взаєморозуміння.

Серед українських ініціатив, запропонованих ООН, – про припинення боротьби Нідерландів і Великої Британії з національно-визвольним рухом в Індонезії (1946), міжнародний рік співробітництва у медицині (1958), подолання неписьменності у світі (1961), сприяння індустріалізації деколонізованих країн (1962), заборону найманства (1968), боротьбу з апартеїдом у Південній Африці та на захист прав палестинського народу (1970-і рр.).¹⁰

В цьому контексті варто особливо відмітити той факт, що УРСР декілька разів ставала непостійним членом Ради Безпеки ООН. Такі обставини у комплексі з активною роботою українських дипломатів в керівних органах і інших міжнародних організацій сприяли дедалі більшій ідентифікації УРСР не лише як частини СРСР, а й як країни самобутнього народу зі своєю, відмінною від російської, культурою, мовою та історією.

Покращенню впізнаваності України та посилення її ролі як учасника міжнародних відносин сприяло також і відкриття Постійних представництв УРСР при ООН, ЮНЕСКО та інших організаціях системи Організації Об'єднаних Націй.

¹⁰ Білоусов М. Дипломатія УРСР, ЕСУ, т.7, с.605-606. URL:<https://esu.com.ua/article-24350>

В цей історичний період Україна вступила до Всесвітньої організації охорони здоров'я (1947 р.), Всесвітнього поштового союзу (1947 р.), Всесвітньої метеорологічної організації (1948 р.), ЮНЕСКО (1954 р.), Міжнародної організації праці (1954 р.), Європейської економічної комісії (1956 р.), Міжнародного агентства з питань атомної енергії (1957 р.).

З рештою, 21 березня 1964 року указом Президії Верховної Ради Української РСР було ратифіковано Віденську конвенцію про дипломатичні зносини, щоправда, з деякими застереженнями. Ця подія беззаперечно, за своєю значущістю, є однією з найважливіших на шляху становлення України як учасника міжнародних відносин.

Наступна віха на цьому шляху розпочалась в останні роки існування СРСР та перші роки незалежності.

Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року було прийнято Декларацію про державний суверенітет України. Документом, зокрема, було передбачено, що Українська РСР, як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів Республіки у політичній, економічній, екологічній, інформаційній, науковій, технічній, культурній і спортивній сферах.¹¹

Українська РСР виступає рівноправним учасником міжнародного спілкування, активно сприяє зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах.

¹¹ Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. № 55-XII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>

Відносини Української РСР з іншими радянськими республіками будуються на основі договорів, укладених на принципах рівноправності, взаємоповаги і невтручання у внутрішні справи.¹²

Таким чином, згадана Декларація засвідчила прагнення та наміри України проводити самостійну політику на міжнародній арені та здобути реальну незалежність у цьому питанні від центрального уряду Радянського Союзу.

Невдовзі після цього було зроблено ще один крок до реалізації визначеного задуму та 25 грудня 1990 року Верховною Радою Української РСР було прийнято постанову «Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України в сфері зовнішніх зносин» N 581-XII. Її зміст передбачав вжиття конкретних практичних кроків для організації процесу встановлення дипломатичних, консульських, торговельних зносин з іноземними державами у вигляді доручень Раді Міністрів Української РСР.

Безпосередній старт процесу встановлення дипломатичних відносин з зарубіжними країнами та набуття реальної незалежності та самостійності у сфері зовнішніх зносин був даний Актом проголошення незалежності України та прийняттям Верховною Радою Української РСР постанови «Про проголошення незалежності України» від 24 серпня 1991 року № 1427-XII.

Після оголошення результатів Всеукраїнського референдуму щодо проголошення незалежності України, що відбувся 1 грудня 1991 року, Україну активно почали визнавати як окрему самостійну державу інші країни світу. Першими це зробили вже на наступний день після проведення референдуму – 2 грудня 1991 року – Польща та Канада. Упродовж першого року незалежності Україну як державу визнали 130 країн світу.

Визнання України у світі відкрило шлях до відкриття дипломатичних представництв: як українських за кордоном, так і закордонних в Україні. Особливо активним цей процес був у перші роки незалежності. Вже

¹² Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. № 55-XII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>

наприкінці 1994 в Україні були акредитовані посли 78 держав, з них 55 із резиденцією у Києві, а в системі МЗС України налічувалося вже 54 закордонні установи в 43 країнах.¹³

На початок 2022 року Україною встановлено дипломатичні відносини зі 182-ма країнами світу. Упродовж 2022 року дипломатичні відносини було розірвано з трьома з них: Росія, КНДР, Сирія. Лише з сімома суверенним державами (Бутан, Кірибаті, Науру, Палау, Папуа Нова Гвінея, Сомалі, Тонга) дипломатичні відносини не встановлювались взагалі.

Згідно даних Єдиного державного реєстру міжнародних організацій, членом яких є Україна, країна є членом вісімдесяти однієї міжнародної організації.¹⁴ Кількість міжнародних договорів та угод, стороною яких є Україна сягає декількох тисяч.

Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII ратифіковано Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, вчинену у частині політичних положень 21 березня 2014 року в м. Брюсселі та у частині торговельно-економічних і галузевих положень 27 червня 2014 року в м. Брюсселі.

Угодою

- констатується наявність тісних історичних зв'язків й дедалі ближчих відносини між Сторонами, а також їхнє бажання посилити й розширити ці відносини в амбітний та інновативний спосіб;
- підкреслюється відданість тісним і тривалим відносинам, які ґрунтуються на спільних цінностях, а саме: на повазі до демократичних принципів, верховенства права, доброго врядування, прав людини і основоположних свобод, у тому числі прав осіб, які належать до національних меншин, недискримінації осіб, які належать до меншин, і

¹³ Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 2. Предметно-тематична частина: Д-Й / Відп. ред. М. М. Варварцев. — К.: Ін-т історії України НАН України, 2010. — 252 с.

¹⁴ Єдиний державний реєстр міжнародних організацій, членом яких є Україна. URL: <https://data.gov.ua/dataset/89ea21a9-e0bf-4cac-a05e-c3da6e63d360/resource/eccd8762-2184-4fb3-8e73-6a491528d03d>

повазі до різноманітності, людської гідності та відданості принципам вільної ринкової економіки, які сприяють участі України в Європейських політиках;

- визнається, що Україна як європейська країна поділяє спільну історію й спільні цінності з державами-членами Європейського Союзу (ЄС) і налаштована підтримувати ці цінності;
- підтверджується, що Європейський Союз визнає європейські прагнення України і вітає її європейський вибір, у тому числі її зобов'язання розбудувати розвинуту й сталу демократію та ринкову економіку.¹⁵

Події 2022 року активізували взаємовідносини України з Європейським Союзом, що проявилось у наданні Україні статусу країни-кандидата на вступ до ЄС у відповідь на подану країною заявку на членство в Союзі від 28 лютого 2022 року.

В цьому ж році Україною подано звернення щодо приєднання до Організації Північноатлантичного договору (НАТО). На саміті організації, що відбувся у Вільнюсі у липні 2023 році, держави-члени Альянсу підтвердили відданість майбутньому вступу України до НАТО. Визнаючи, що Україна підвищила рівень оперативної сумісності з НАТО і досягла істотного поступу у запровадженні реформ, вони вирішили, що на шляху України до цілковитої євроатлантичної інтеграції більше немає потреби у Плані дій щодо членства. Держави-члени Альянсу і надалі підтримуватимуть Україну і аналізуватимуть її здобутки у досягненні оперативної сумісності, а також додаткових демократичних і безпекових перетворень, що є необхідною умовою для вступу до НАТО. Міністри закордонних справ НАТО регулярно оцінюватимуть поступ за допомогою адаптованої Річної національної програми. НАТО зможе запросити Україну вступити до Альянсу, коли держави-члени погодяться і будуть виконані умови.¹⁶

¹⁵ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

¹⁶ Відносини з Україною. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm

1.2. Нормативно-правове забезпечення зовнішньополітичної діяльності України

Здійснення державою будь якої діяльності передбачає наявність необхідного правового підґрунтя належної якості для такої діяльності. Легковажне ставлення до цього питання, наявність прогалин у законодавстві, ігнорування правових приписів чи довільне їх тлумачення, скоріше за все, призводить до втрати керованості процесами, розбалансування діяльності державних органів та установ та, зрештою, псує репутацію держави на міжнародній арені, ставить під сумнів надійність такої країни як партнера.

Нормативно-правова база, якою керуються відповідні суб'єкти формувалась упродовж декількох десятиліть. Відбувались коригування цілей, пріоритетів, змінювався статус та повноваження посадових осіб, які займались зовнішньополітичною діяльністю.

Формування нормативно-правової бази цього напрямку діяльності держави почалось з прийняття Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року Декларації про державний суверенітет України, про яку вже згадувалось у попередньому підрозділі. Потім були Акт проголошення незалежності України та постанова Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України» від 24 серпня 1991 року № 1427-XII.

Основним керівним документом у сфері міжнародних відносин на найближчі десятиліття для України стала постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 «Про Основні напрями зовнішньої політики України». Документом визначались національні інтереси України і завдання її зовнішньої політики, засади зовнішньої політики, її напрями, пріоритети та функції, зокрема, окреслювались параметри та форми співробітництва в рамках міжнародних організацій. Документ зберігав свою чинність до 2010 року, доки на заміну йому не був прийнятий Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року № 2411-VI.

Цим Законом визначаються засади внутрішньої політики України у сферах розбудови державності, розвитку місцевого самоврядування та стимулювання розвитку регіонів, формування інститутів громадянського суспільства, національної безпеки і оборони, в економічній, соціальній і гуманітарній сферах, в екологічній сфері та сфері техногенної безпеки, а також засади зовнішньої політики України.¹⁷

Зasadничі принципи та пріоритети в галузі зовнішньої політики закладені в Конституції України, прийнятій на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Розвиток подій, зміна ситуації як в країні, так і за її межами спонукала до коригування стратегічних цілей зовнішньополітичної діяльності України. Законом України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII до Конституції України внесено положення щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Повертаючись до початкового періоду незалежності України варто згадати такі нормативно-правові документи: Закон України «Про правонаступництво України» N 1543-XII від 12 вересня 1991 року; Закон України «Про дію міжнародних договорів на території України» N 1953-XII від 10 грудня 1991 року; Закон України «Про міжнародні договори України» N 3767-XII від 22 грудня 1993 року, на заміну якому прийшов Закон з аналогічною назвою № 1906-IV від 29 червня 2004 року; Закон України «Про дипломатичну службу» № 2728-III від 20 вересня 2001 року, на заміну якому прийшов Закон з аналогічною назвою № 2449-VIII від 7 червня 2018 року; Указ Президента України N 267/93 від 16 липня 1993 року «Про Положення про дипломатичну службу в Україні»; Указ Президента України N 127/94 від 2 квітня 1994 року «Про Консульський статут України»; Розпорядження Президента України N 166/92-рп від 22 жовтня 1992 року «Про затвердження Положення про дипломатичне представництво України за кордоном».

¹⁷ Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>

Основними нормативно-правовими документами, які регулюють зовнішньополітичну діяльність України, на сьогоднішній день є: Конституція України, Закон України «Про дипломатичну службу», Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», Віденська конвенція про дипломатичні зносини, Стратегія зовнішньополітичної діяльності України, затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 448/2021, Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, Положення про закордонні дипломатичні установи України, затверджене Указом Президента України від 15 березня 2021 року № 99/2021, Положення про Міністерство закордонних справ України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 281.

Зі змісту вищевказаних документів вбачається, що гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору є Президент України. Він також представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України; приймає рішення про визнання іноземних держав; призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав.

Парламент держави – Верховна Рада України визначає засади зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору; надає законом згоду на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсує міжнародні договори України; призначає за поданням Президента України Міністра закордонних справ України.

Кабінет Міністрів України забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України; забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Міністерство закордонних справ України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері зовнішніх зносин. Основними завданнями міністерства є:

1) забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері зовнішніх зносин;

2) забезпечення:

захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин; дипломатичними засобами і методами захисту суверенітету, міжнародної безпеки, територіальної цілісності та непорушності кордонів України, її політичних, торговельно-економічних, культурних, гуманітарних та інших інтересів;

розвитку зв'язків із закордонними українцями та їх громадськими об'єднаннями, координація заходів, що здійснюються органами виконавчої влади з метою розвитку таких зв'язків;

державних органів інформацією, необхідною для здійснення ефективної зовнішньої та внутрішньої політики України;

3) реалізація зовнішньополітичного курсу України, спрямованого на розвиток політичних, економічних, культурних, гуманітарних, наукових та інших зв'язків з іноземними державами, міжнародними організаціями;

4) координація діяльності державних органів щодо забезпечення реалізації єдиного зовнішньополітичного курсу України;

5) захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном;

б) сприяння утвердженню міжнародного авторитету України, піднесенню у світі її іміджу як надійного і передбачуваного партнера;

7) вивчення та проведення аналізу політичної та економічної ситуації, що склалася у світі, зовнішньої та внутрішньої політики іноземних держав, діяльності міжнародних організацій;

8) участь у забезпеченні в межах повноважень, передбачених законом, реалізації державної зовнішньоекономічної політики, політики інтеграції національної економіки до світової економічної системи;

9) участь у формуванні та реалізації державної політики, спрямованої на інтеграцію України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.¹⁸

Законодавством визначено такі види закордонних дипломатичних установ України:

Посольство України;

Посольство України з резиденцією Надзвичайного і Повноважного Посла України в Києві;

Постійне представництво України при міжнародній організації;

Представництво України при міжнародній організації;

Місія України при міжнародній організації;

консульська установа України (Генеральне консульство України, Консульство України, Віце-консульство України та Консульське агентство України).¹⁹

Закордонні дипломатичні установи України забезпечують представництво України в державі перебування або при міжнародній організації, підтримання з нею офіційних відносин; захист національних інтересів України у державі перебування або при міжнародній організації;

¹⁸ Положення про Міністерство закордонних справ України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 281. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-%D0%BF#Text>

¹⁹ Положення про закордонні дипломатичні установи України, затверджене Указом Президента України від 15 березня 2021 року № 99/2021. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99/2021#Text>

розвиток політичних, економічних, культурних, гуманітарних, наукових та інших зв'язків з державою перебування або міжнародною організацією; захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України в державі перебування або міжнародній організації; координацію діяльності державних органів щодо забезпечення реалізації єдиного зовнішньополітичного курсу України у відносинах з державою перебування або міжнародною організацією.

До керівних актів для суб'єктів зовнішньополітичної діяльності слід також віднести Стратегію публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021-2025 роки, яка ухвалена наказом Міністерства закордонних справ України від 24 березня 2021 року. Документом визначено мету, стратегічні цілі та завдання публічної дипломатії, окреслено основні підходи до її реалізації, а також основні форми і методи її здійснення. Також в документі окреслено цільову аудиторію та географічні пріоритети для здійснення публічної дипломатії.

Серед іншого в документі відмічається, що для успішного виконання Стратегії потрібна ефективна координація та взаємодія Міністерства, закордонних дипломатичних установ України та Українського інституту, а також міжвідомча взаємодія з іншими міністерствами та державними установами й неурядовими організаціями.²⁰

Також доречним буде зазначити, що елементами нормативно-правової бази, яка регулює здійснення зовнішньополітичної діяльності є також міжнародні двосторонні та багатосторонні договори, угоди тощо, а також статутні документи міжнародних організацій, членом яких є Україна.

²⁰ Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021-2025 роки.
URL:<https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>

1.3. Сучасний стан суб'єктності України у світі

Суб'єктність держави сама по собі є багатограним явищем і може бути класифікована за певними ознаками. Так, дослідники Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, розмірковуючи над суб'єктністю України, виокремлюють цивілізаційну, геополітичну, гео економічну, міжнародно-правову, духовно-культурну суб'єктності.²¹ За іншими ознаками суб'єктність держави можна поділити на потенційну та реальну. Ще за іншими ознаками суб'єктність можна класифікувати від мінімального (найнижчого) рівня до максимального.

Доречним у контексті даного питання, буде звернути увагу на думку, висловлену харківським науковцем Дмитром Коротковим. Він слушно підкреслює, що найнижчим рівнем суб'єктності, який переходить нерідко в об'єктність, є «присутність» – природний статус будь-якої держави в контексті рамок міжнародного права. Тільки «значний зовнішньополітичний вплив» є свідченням повноцінної здатності держави мати статус суб'єктності в міжнародних відносинах.²²

Стан і рівень суб'єктності Україні у світі змінювались в залежності від внутрішньодержавного розвитку, професійності і компетентності кадрового складу державного апарату, ситуації у світі, регіоні та у країнах-сусідах, а також під впливом низки інших факторів різного характеру.

На нашу думку, основну роль в процесі формування і еволюціонування України як суб'єкта світової політики відіграла відсутність суспільного консенсусу щодо моделі та вектору розвитку країни, яка зберігалась до початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну. До цього варто також додати перманентну напруженість та конфліктність політичної ситуації в державі. Це призводило до того, що ресурси та енергія

²¹ Суб'єктність України в сучасному світі: оцінки, стратегії, прогнози. За ред. Майбороди О.О. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2020.

²² Коротков Д.С. Україна у геостратегіях США та Росії: проблеми суб'єктності. Науковий журнал «Політикус». 2020. №4. – С. 118-123. С. 118. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10349/1/Korotkov.pdf>.

держави витрачалась не на те, що з позицій сьогодення очевидно усім і кожному. Однак, ці події позаду і станом на зараз є підстави вважати, що українське суспільство, в основному, консолідоване. Хоча тут не обійшлося без «допомоги ззовні» у вигляді відкритої збройної агресії, все ж таки по факту український народ визначився зі своїм цивілізаційним вибором, усвідомив виклики та загрози для себе і для своєї держави і активно приймає участь (через громадські організації) у пошуках шляхів захисту своїх національних інтересів.

Розглядаючи цивілізаційну суб'єктність, як найбільш насичений складовими елементами вид суб'єктності, а тому, в певному розумінні, основний (ключовий), варто звернути увагу на думку, висловлену С. Пирожковим та Н. Хамітовим. Дослідники зазначають що, саме цивілізаційна суб'єктність є умовою авторитету країни у світі та її справжньої, глибинної національної безпеки.²³

Цивілізаційна суб'єктність є результатом тісної і безперервної взаємодії держави як системи організації влади та громадянського суспільства. Ступінь та якість їх взаємодії визначає рівень суб'єктності країни, впливає на її здатність бути повноцінним надійним партнером або союзником, або ж навпаки – противником або опонентом, якого не можливо не сприймати серйозно.

Численні історичні приклади з різних етапів існування людства дають підстави стверджувати, що кожна країна, в певні періоди свого існування та розвитку, характеризувалась різним рівнем власної суб'єктності. Очевидно, за таких умов, справедливою буде думка, що реальна суб'єктність є динамічною категорією і перебуває у безпосередній залежності від ряду факторів, як внутрішніх так і зовнішніх. Разом з тим, вирішальну роль у формуванні суб'єктності, в першу чергу цивілізаційної, грають саме

²³ Пирожков С., Хамітов Н. Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини. Київ, Науково-виробниче підприємство «Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2020. С. 231

внутрішні фактори, що визначаються якісними характеристиками народу, суспільства.

Справжня цивілізаційна суб'єктність не є результатом низки нехай блискучих, але тимчасових політичних чи воєнних перемог, вона виступає стратегічним процесом, розрахованим на десятиліття та століття — вкорінена в бутті нації, яка, розгортаючи свої найкращі ментальні риси, творчо самореалізується серед інших націй, продуктивно й вільно обмінюючись із ними інноваційними здобутками.²⁴

Отже, щодо *цивілізаційної суб'єктності України* можна констатувати, що відбувся відчутний поступ. Україна позиціонує себе зараз як частина західної цивілізації яка визнає, поважає та захищає, в тому числі силою зброї, демократичні цінності в найширшому розумінні цього терміну. Країна є світовим гравцем на боці демократії та свободи. Однак, для подальшого збереження позитивних тенденцій у цьому питанні необхідно системно та стабільно працювати над собою, в першу чергу, забезпечивши наповнення реальним змістом світоглядних цінностей, гармонію в країні та взаєморозуміння у суспільстві.

В *геополітичній суб'єктності України* за час повномасштабної війни також відбулись очевидні зміни, хоча до лютого 2022 року місце України у глобальному світі характеризувалось тим, що вона перебувала здебільшого у парадигмі об'єкта світової політики та цивілізації. Її суб'єктність була мінімізована внаслідок внутрішніх деструктивних перетворень та постійного, аж до збройної агресії, тиску Російської Федерації. Внаслідок неефективного політичного правління і державного управління, посилення корупції та олігархічного клієнтелізму Україна потрапила під вплив більш потужних гравців, котрі намагаються обстоювати, вдовольняти національні інтереси, зокрема, й за рахунок української

²⁴ Пирожков С., Хамітов Н. Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини. Київ, Науково-виробниче підприємство «Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2020. С. 231

суб'єктності.²⁵ Ряд об'єктивних та суб'єктивних причин спровокували ситуацію, за якої країна почала втрачати свою суб'єктність невдовзі після її здобуття, разом із одержанням незалежності.

Реалізація Україною політики нейтралітету накладала певні обмеження на неї, зокрема, звужувала можливості обирати собі надійних союзників. Враховуючи геополітичне положення України такий підхід міг би рано чи пізно призвести до воєнно-політичної ізоляції та продовжував би штучно знижувати рівень суб'єктності держави на міжнародній арені, негативно впливав на її авторитет у світі.

З позицій сьогодення очевидним є те, що за час незалежності наша держава, на жаль, не спромоглася раціонально розпорядитися багатьма складовими свого військового, економічного, людського потенціалу, а також перевагами географічного положення. Скажімо, зберігши хоча б певною мірою причетність до держав «ядерного клубу», Україна змогла б не лише формально належати до країн, які визначають систему воєнно-стратегічної рівноваги континенту і світу, а й досить потужно впливати на перебіг подій як у близькому оточенні, так і в глобальних вимірах.²⁶

Збереження ядерного статусу за нашою країною значною мірою впливало б на плани та погляди відносно України з боку як Росії, так і інших впливових світових країн. Ядерний статус, без сумніву, був би дієвим стримуючим фактором для Москви і, навряд чи, сьогодні війна між Росією та Україною стала б можливою.

Разом з тим, у контексті питання збереження Україною ядерного статусу не можна оминати увагою і іншу, прямо протилежну, точку зору. Її, уникаючи специфічної політичної термінології, досить яскраво та доступно для широкого загалу сформулював перший міністр закордонних справ

²⁵ Суб'єктність України в сучасному світі: оцінки, стратегії, прогнози. За ред. Майбороди О.О. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2020. С. 23.

²⁶ Кудряченко А. Геополітичні дилеми сучасної України. Україна дипломатична. Науковий щорічник. Вип. 2006. С. 508. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/1876/1/%D0%B3%D0%B5%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%B4%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8.pdf>

України А.М. Зленко: «Ядерний потенціал, вважали і вважають досі багато українців, – це як пістолет у кобурі. Є він у тебе – і тебе всі поважають, ніхто не наважиться образити, забуваючи при цьому, що аби носити пістолет, треба мати дозвіл, якого Україна не отримала і не могла отримати».²⁷

Дійсно, тогочасні події, настрої політиків держав «ядерного клубу» свідчили про відсутність наміру надавати Україні статус офіційного члена такого клубу. Очевидно, що молода українська держава не мала достатньо вагомих аргументів, які б могли переконати зарубіжних політиків у зворотному. Починати свій шлях як незалежної держави з конфронтації з цивілізованим світом, ризикуючи при цьому отримати статус неблагонадійної та, зрештою, опинитись у міжнародній ізоляції – не найкращій початок процесу державотворення.

Інша справа, що втративши запобіжник у вигляді ядерної зброї, Україна не домоглась отримання або створення іншого реально дієвого. З позицій сучасності видається, що саме ця обставина створила передумови для настання реального ризику втрати державності.

Остаточна відмова України від нейтралітету і політики багатовекторності, шляхом подання заявки на членство в Європейському Союзі та звернення щодо приєднання до Організації Північноатлантичного договору (НАТО), на фоні триваючої збройної боротьби українського народу за свою свободу та право мати власну державу створили передумови для посилення геополітичної суб'єктності держави.

Зрештою крига скресла і транзит України до реальної геополітичної суб'єктності почався. Теперішнє протистояння США та КНР разом з РФ створило передумови для зростання впливу у світі середніх держав, в тому числі і України. Можливо, самі того не бажаючи, великі держави

²⁷ Зленко А. Дипломатія і політика. Харків. «Фоліо». 2003 р. с. 326

приспосовуються до нової ситуації та приймають суверенну владу середніх держав, яка значно зросла.²⁸

В такому контексті віднесення нашої держави саме до середніх є цілком виправданим, оскільки за параметрами спроможності до збройної боротьби за своє існування, кількістю населення, розмірами території та власним потенціалом Україна, очевидно, перевищує показники дрібних держав. При цьому, ступінь самостійності у діях на міжнародній арені, самодостатності в економічних та оборонних питаннях не дозволяє віднести нашу державу до великих.

Однозначно, можна погодитись з тим, що значення та впливовість України на сьогоднішній день у світі значно зросли. На фактор «Україна» тепер доводиться зважати при плануванні своїх глобальної та регіональної стратегій навіть таким країнам як США, Китай. Росія так само змушена коригувати свої плани з урахуванням нового рівня суб'єктності нашої держави, чого вона явно не планувала та не прагнула.

Очевидно, що стан активного протистояння між великими державами у світі стримує політичне керівництво таких держав від того, аби зробити власні стратегічні плани щодо України публічно доступними, у зв'язку з чим, у цьому дослідженні, об'єктивно немає можливості здійснити ґрунтовний аналіз конкретного документу. Однак, фактичні кроки держав, що належать до протилежних таборів у глобальному протистоянні, повністю підтверджують висловлену вище тезу.

Фактично наша країна стала центральним учасником неформального оборонно-політично-економічного союзу, який забезпечує безперервне постачання озброєння та боєприпасів, надання розвідувальних даних, підготовку персоналу для військових формувань, підтримку політичних рішень на користь України у міжнародних організаціях, надання допомоги

²⁸ Ukraine and the Rise of the Middle Powers. By Mykhailo Minakov. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/ukraine-and-rise-middle-powers>.

різного характеру для проведення необхідних реформ в країні, фінансування державного бюджету України та інше.

Торкаючись питання *геоекономічної суб'єктності* України варто одразу зауважити, що в умовах дії правового режиму воєнного стану, систематичних атак з повітря по об'єктам на усій території країни та і, власне, триваючих активних бойових дій на частині території предметні роздуми та аналіз цієї тематики навряд чи можна вважати слухними.

Оскільки гроші – це кров для економіки, а вони, як відомо, люблять тишу, міркувати над глобальними економічними перспективами країни варто після того як замовчить зброя. Існування в Україні в цей надскладний час економіки взагалі можливе завдяки закордонним грошам, які надходять до кишень українців, зокрема, через пряме фінансування державного бюджету України.

Красномовною характеристикою геоекономічної суб'єктності нашої країни у довоєнний період є те, що частка України в світовій економіці скоротилася упродовж 1992–2019 рр. з 1% до 0,29%, або майже в чотири рази. В Україні тривалий час простежується таке негативне явище, як відтік наукових та кваліфікованих кадрів за кордон, що зумовлює подальше розмивання геоекономічного статусу держави та перетворення її на об'єкт потужних світових економік. Так, у період незалежності кількість науковців в Україні скоротилася з понад 300 тис. до 70 тис. осіб, до того ж за роки незалежності з України виїхало понад 700 докторів та біля 2 тис кандидатів наук. Наразі кількість науковців на 1 млн населення в Україні становить близько 900 осіб проти в середньому 3,5 тис у країнах ЄС. Також у загальній кількості зайнятого населення України науковці становлять лише 0,49%, що відповідає рівню найменш розвинутих країн.²⁹

Конкурентоспроможність економіки будь-якої держави на світових ринках та впливовість і стійкість її позицій у світі в політичному плані є

²⁹ Суб'єктність України в сучасному світі: оцінки, стратегії, прогнози. За ред. Майбороди О.О. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2020. С. 31.

взаємопов'язаними та взаємозалежними, хоча і не стовідсотково, але все таки суттєво. З урахуванням цього можна стверджувати, що рівень геоекономічної суб'єктності України буде залежати багато в чому від ефективного використання політичного потенціалу нашої країни, який значно посилюється під час повномасштабної війни. Уже сьогодні є підстави відмітити, що економіка, побудована на базі домовленостей кількох олігархічних груп фактично знищена. Її відновлення у старому форматі (навіть зразка 2021 року) надто ресурсозатратне.³⁰ Позитив такої ситуації в тому, що відновлення української економіки, після стабілізації безпекової ситуації, можна і варто здійснювати за новими правилами, які діють у цивілізованому світі. Не зайвим буде згадати і про те, що модернізація і переорієнтація України в економічному плані, забезпечення легкості ведення бізнесу в країні є питаннями, вирішення яких назріло вже давно. Залишається сподіватись, що цього разу шанс не буде згаяно.

Про *міжнародно-правову суб'єктність* України є всі підстави говорити у виключно позитивному ключі. За роки незалежності, а особливо за період останнього десятиріччя наша держава на повну використовує усі міжнародно-правові механізми і досягає в цьому відчутних позитивних результатів.

Власне міжнародно-правова суб'єктність визначається такими ознаками:

- здатність реалізовувати права та нести обов'язки на основі норм міжнародного права;
- здатність бути стороною у відносинах, урегульованих нормами міжнародного права;
- здатність створювати (виробляти) норми міжнародного права;
- можливість мати самостійний міжнародно-правовий статус.

³⁰ Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою. Доповідь. Український інститут майбутнього. С.4.
URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu/>

Очевидно, що всіма переліченими вище ознаками Україна наділена реально та в повній мірі. Упродовж свого існування держава визнає і дотримується приписів, зокрема, одного з основоположних міжнародно-правових документів – Статуту ООН. Навіть конструкція та змістовне наповнення Конституції України виконані з урахуванням положень вищевказаного Статуту. Як приклад можна навести статті 1, 2, 3, 5, 9 Основного Закону.

Упродовж останніх років держава активно реалізує власну міжнародно-правову суб'єктність шляхом звернень до Міжнародного суду ООН, Міжнародного трибуналу ООН з морського права, Міжнародного кримінального суду, Європейського суду з прав людини, міжнародних арбітражів та інших міжнародних юрисдикційних органів.

Справа про «скіфське золото», перемога «Нафтогазу» над «Газпромом» у Стокгольмському арбітражі – це одні з найяскравіших прикладів перемог України над країною-агресором у міжнародних судах за останні роки.³¹

Також, однією з форм реалізації міжнародно-правової суб'єктності України є правотворення. Мається на увазі розроблення, підписання та виконання нормативних документів міжнародного характеру, яким передбачається встановлення певних правил поведінки для суб'єктів, які підписують такі документи або приєднуються до них у встановленому порядку. Такими документами можуть бути статутні документи міжнародних організацій, документи міждержавного характеру, міжнародні договори, протоколи тощо.

Ніким і нічим не обмежене право суверенної держави об'єднуватись з іншими державами для досягнення певних цілей, встановлювати союзницькі відносини та припиняти їх, входити до міжнародних організацій та виходити з них є також проявом міжнародно-правової суб'єктності. Разом з цим, проявом міжнародно-правової суб'єктності України можна вважати і

³¹ Час правосуддя. Як Україна карає Росію в міжнародних судах. URL:<https://www.rbc.ua/ukr/news/vremya-pravosudiya-ukraina-nakazyvaet-rossiyu-1637593870.html>

встановлення дипломатичних відносин з іншими державами, відкриття дипломатичних представництв, вступ до переговорів з урядами зарубіжних країн.

Торкаючись питань *духовно-культурної суб'єктності* України перш за все варто зауважити, що це той вид суб'єктності, який майже позбавлений офіційного «забарвлення», оскільки і процеси духовного життя, і культурна (творча) діяльність не піддаються державному регулюванню в плані змістовного наповнення. Відповідно до приписів Конституції України, церква відділена від держави, але кожному гарантується право на свободу віросповідання. Так само і з культурним компонентом суспільного життя – культурна (творча діяльність) може бути заборонена у виключних випадках, якщо матиме місце порушення законодавства. Отже, питання духовного розвитку та культурної діяльності, за своєю природою є ознаками народу, суспільства. Культура і духовність в народі зароджується і всередині нього розвивається та функціонує. Таким чином, духовно-культурна суб'єктність не охоплюється суверенітетом держави та не є його складовою ознакою. Таку суб'єктність варто розцінювати як властивість народу, країни.

Серед знакових подій останніх років, які мали суттєвий вплив на рівень духовно-культурної суб'єктності слід згадати підписання томосу про надання автокефалії православної церкви України у 2019 році та неодноразові перемоги України у пісенному конкурсі «Євробачення».

Загалом, сплеск інтересу до України та українського у світі, внаслідок збройної агресії з боку Росії, відкрив шлях до розширення культурної експансії. Українська музика, українське кіно, література, мистецтво інших напрямків, символіка, мова, історія сьогодні активніше популяризуються у світі аніж два роки тому.

Красномовним показником якісних змін у духовно-культурній суб'єктності є динаміка змін у позиції України у «Global Soft Power Index».

Так у 2021 році Україна обіймала 61 позицію, у 2022 році – 51, у 2023 році – 37.³²

1.4. Геополітичний фактор в українських реаліях

Географічне розташування країн на континентах з великою їх щільністю далеко не завжди залежить від волі політичного керівництва таких країн та бажання народів. Формування контурів державних кордонів – процес складний, а іноді навіть драматичний. Подекуди питання державних кордонів залишається невирішеним упродовж декількох десятиліть, що дозволяє говорити про відносну сталість державних кордонів в принципі. Немає у світі запобіжника або гарантії того, що сформовані на умовах консенсусу та визнані у встановленому порядку межі держав не можуть бути змінені у той чи інший спосіб з плином часу.

Оглядаючи карту Європи та аналізуючи склад та межі території України по кордону 1991 року не залишається інших варіантів, крім як констатувати унікальність та вигідність географічного розташування країни. Вихід до Чорного моря, а через нього і у Світовий океан, доступ суходолом до будь якої точки у Європі та Азії, розгалужена транспортна інфраструктура довгий час давали підстави говорити про Україну як місток між Сходом та Заходом. Високий транзитний потенціал у поєднанні з великою кількістю наявних на території країни ресурсів різних видів мали б стати передумовою для сталого економічного зростання і, відповідно, посилення державності та підвищення суб'єктності на міжнародній арені. Однак, очевидно інші держави мали і мають власні погляди на роль та місце України у регіоні та світі, а деякі з них мають і бажання, і наміри, і головне – можливості просувати власні національні інтереси у регіоні, де знаходиться наша країна. Інтереси третіх країн не обов'язково і не завжди співпадають з національними інтересами самої України. На даний час є всі підстави вважати, що Україна, крім усього іншого, стала фактично епіцентром

³² Глобальний індекс м'якої сили. URL: <https://brandirectory.com/softpower/report>

протистояння між Сходом та Заходом, що у свою чергу вказує на те, що з роллю містка між ними Україна не впоралась, а можливо і не могла упоратись в принципі через утопічність самої такої ідеї.

Східний сусід України – найбільша за територією країна світу сьогодні ставить під сумнів законність та обґрунтованість самого існування держави Україна. Представники російського політикуму, відповідальні посадові особи високого рівня прямо закликають та заявляють про наміри знищити українську державність як таку, посилаючись при цьому на те, що територія сучасної України є фактично їх територією, неправомірно відторгнутою свого часу від російської держави.

Щодо поведінки та справжніх замислів Росії справедливо висловився В. Горбулін: «Стикаючись з російською державною риторикою, ми завжди будемо мати мед на кінчику кинджалу. Зовні – обурливе лицемірне заколисування казками про велику дружбу народів, всередині – вічне бажання володіти землею з кріпосними селянами. Тому будь який український проект Москви схожий на відтермінування удару на пласі».³³

В той же час інтереси країн-членів Європейського Союзу, особливо країн східного флангу полягали у тому, щоб не дати Росії у той чи інший спосіб установити контроль над Україною та безпосередньо наблизитись до їх кордонів.

Щодо місця України в зовнішньополітичній стратегії США доречним буде згадати суть геополітичних теорій Х. Макіндера та Н. Спайкмена. Перший, у своїй теорії Хардленду, висловив думку, що Східна Європа має ключове значення в геополітичній матриці панування і є зручним плацдармом для атаки як у західному, так і в східному напрямках для створення глобальної імперії.³⁴ Ним також, свого часу, було обґрунтовано необхідність утворення маріонеткових держав навколо Росії, до числа яких входила також і Україна.

³³ Горбулін В. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. Киев. Брайт Букс. 2019 р. с. 14-15.

³⁴ Коротков Д.С. Україна у геостратегіях США та Росії: проблеми суб'єктності. Науковий журнал «Політикус». 2020. №4. – С. 118-123. С. 119. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10349/1/Korotkov.pdf>.

Геополітична концепція Н. Спайкмена передбачала, що для досягнення гегемонії у світі необхідно встановити контроль не стільки над Хартлендом, скільки над так званими береговими зонами (Rimland). «Берегові зони» – це не тільки місце зіткнення суші з морем, але і точки дотику різних типів державності, політико-конфесійної орієнтації або території, які можна порівняно легко взяти під контроль, оточити ними потенційного ворога. Саме «Rimland» являє собою ключ до світового панування, бо від нього надходять впливові імпульси до простору, який зветься «Heartland».³⁵ «Rimland» - територіальний пояс, який з заходу, півдня та сходу охоплює східну частину Європи, центральну та північну частини Азії та частково Середній Схід. Саме землі цього територіального поясу мають вирішальне стратегічне значення для контролю над усією Євразією.

Згідно концепції Н. Спайкмена територія сучасної України входить до так званої берегової зони, відповідно і контроль над цією територією має величезне значення для США.

Очевидно, що американські уряди враховували, а можливо враховують і по цей час, положення вищевказаних теорій. У будь якому випадку події сьогодення не дають підстав сумніватись у тому, що інтереси США однозначно присутні в регіоні, де розташована наша держава.

Логічно і прогнозовано, що держава, на території якої перетинаються інтереси, що конфліктують між собою, двох великих країн та різних цивілізацій обмежена у можливостях формувати та реалізовувати власну самостійну політику. Ця держава, перебуваючи під політичним впливом, як мінімум з двох сторін, змушена у той чи інший спосіб враховувати геополітичні інтереси третіх країн, що на практиці можна порівняти із діяльністю в обмеженому просторі, в рамках встановлених іншими суб'єктами обмежень.

³⁵ Коротков Д.С. Україна у геостратегіях США та Росії: проблеми суб'єктності. Науковий журнал «Політикус». 2020. №4. – С. 118-123. С. 119. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10349/1/Korotkov.pdf>.

Іншими словами, в геополітичному плані контроль над Україною одночасно забезпечує реальний вплив і на весь регіон Східної Європи.

Висновки до розділу I.

Дослідження питання про роль та місце України на міжнародній арені дозволило зробити такі висновки:

1. Процес становлення сучасної України як учасника міжнародних відносин розпочався біль ніж сто років тому з утворення Української РСР. В державі 8 березня 1918 р. був створений Народний секретаріат закордонних справ, який 29 січня 1919 став Народним комісаріатом закордонних справ.

2. Становлення Української РСР як суб'єкта міжнародних відносин в практичній площині проявлялось в обміні дипломатичними представництвами з іншими учасниками міжнародних відносин, укладенні ряду міжнародних договорів і угод. Пізніше, у 1945 році Україна стала однією з держав-співзасновниць ООН.

3. До проголошення незалежності Україна підійшла з багатим досвідом міжнародної діяльності та репутацією компетентного учасника міжнародного життя.

4. Сучасна Україна має встановлені дипломатичні відносини зі 182-ма країнами світу та є членом вісімдесяти однієї міжнародної організації. Держава має власне бачення свого місця у світі, зафіксоване у відповідних юридичних документах, які, зокрема, визначають порядок організації діяльності у сфері міжнародних відносин та цілі як стратегічного так і тактичного характеру.

5. Сучасний стан суб'єктності України у світі більшою мірою визначається реальною загрозою втрати власної державності та реакцією на це політичного керівництва та українського суспільства. По окремим принципово важливим видам суб'єктності, після початку повномасштабного вторгнення Росії, Україна демонструє позитивні тенденції. Покращення рівня

суб'єктності є очевидним, однак, для фіксації такого результату та забезпечення подальшого поступу у цьому питанні державі та суспільству необхідно у найкоротший строк забезпечити власну докорінну трансформацію, зокрема, наповнити реальним та очевидним для всіх змістом загальновідомі цінності.

6. Україна є державою, на території якої перетинаються інтереси, що конфліктують між собою, двох великих країн та різних цивілізацій. В таких умовах країна об'єктивно обмежена у можливостях формувати та реалізовувати власну самостійну політику та змушена, у той чи інший спосіб, враховувати геополітичні інтереси третіх країн.

РОЗДІЛ II

ТАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНИ ЯК АКТОРА У СВІТОВІЙ ПОЛІТИЦІ

2.1. Вплив чинника війни на Україну як суб'єкта міжнародних відносин

Війна, за будь яких обставин, є виразним показником рівня суб'єктності держави, стійкості її суверенітету, спроможності до фактичного існування. Україна на сьогоднішній день є жертвою збройної агресії з боку найбільшої за територією держави світу. Прогнози закордонних фахівців в галузі питань оборони та безпеки, аналітиків та компетентних осіб розвідувальних органів щодо тривалості опору України російській армії, очевидно, виявились помилковими. Виходячи зі змісту таких прогнозів наша країна фактично визнавалась безпорадною та неспроможною до реального існування у подальшому. Противник також, швидше за все, розраховував на відсутність спротиву, передбачав, що населення країни у більшості своїй схвально відреагує на вхід до країни російських військ і головні задачі операції будуть досягнуті за лічені дні.

Перші ж години вторгнення Росії на територію України продемонстрували рішучу готовність українців до спротиву та небажання жити під російською владою. За лічені години Україна стала центром світової політики. Захід, як поборник свободи, демократії та права на самовизначення, на нашу думку, був позбавлений реальної можливості залишитись осторонь цих подій та проігнорувати заклики як України так і активної частини власних суспільств до рішучої відповіді на агресію. Чим довше трималась Україна, чим рішучіше та агресивніше її війська та звичайні громадяни били окупантів, тим стрімкіше зростав її авторитет у світі та реальне визнання права нашої держави на існування як суверенної та незалежної держави. Ілюстрацією цього є як кількість двосторонніх контактів Президента України із закордонними лідерами у перші години і дні війни, так і їх спосіб. Він, зокрема зазначає, що для налагодження швидкої

комунікації з лідерами європейських країн та США на початку війни йому дуже допомагала iPhone-дипломатія.³⁶ Розмови з керівниками зарубіжних держав відбувались у будь-який час доби без протоколу за допомогою загальнодоступних месенджерів.

За час повномасштабної війни керівники світових країн та міжнародних організацій відвідали Україну більше ста десяти разів. Розцінити такі факти інакше як беззаперечне зміцнення впливовості України у світі, визнання її важливості та можливостей не можна. Беззаперечно, величезною заслугою у цьому є робота військового командування та воїнів. Все це у сукупності викликає у світі справедливе захоплення силою духу українського народу та його мужністю.

На фоні розв'язаної Росією агресивної повномасштабної війни проти України, в тій чи іншій мірі результатом роботи української дипломатії стали розірвання відносин з Росією Організацією економічного співробітництва та розвитку, припинення її участі у Раді Баренцевого/Євроарктичного регіону, Дунайській комісії, у координаційній раді групи розвинених країн СОР, Міжнародному союзу залізниць, Міжнародній раді архівів та Раді держав Балтійського моря. Було призупинено технічне співробітництво з Росією Міжнародною організацією праці, Європейська організація ядерних досліджень позбавила країну-агресора статусу спостерігача. Найбільш значущими подіями стали виключення РФ з Ради Європи та припинення членства країни у Раді ООН з прав людини.

Крім того, було припинено співпрацю з країною-агресором по ряду грантових програм та зупинено її участь у міжнародних спортивних організаціях. Також в цьому контексті доречним буде згадати прийняття, ініційованих Україною, резолюцій у міжнародних організаціях, зокрема ООН, зміст яких зводився до рішучого засудження дій Росії та підтримку суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України.

³⁶ Зеленський розповів, як працювала «iPhone-дипломатія» у перші дні війни. URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3592775-zelenskij-rozpoviv-ak-pracuvava-iphonediplomatia-v-persi-dni-vijni.html>

Очевидно, що такі наслідки стали можливим не тільки через професійну, злагоджену та наполегливу роботу української дипломатії, а й через відверте справедливе обурення світовою спільнотою поведінкою Росії. Втім, Україна здобула багато нових прихильників у світі, підвищився рівень її впізнаваності та впливовості.

Однак, треба враховувати, що такий різкий сплеск авторитету країни, визнання її суб'єктності так само різко спаде, якщо не підживлювати його реальними результатами поза межами поля бою.

Війна значно прискорила темпи інтеграції України до ЄС та НАТО. Це ті процеси, на які до війни відводились роки. Тепер же і темп, і змістовне наповнення кроків щодо покращення та поглиблення взаємодії із вказаними вище організаціями змінились у кращий бік. Серйозність намірів країн-членів ЄС та НАТО підтверджується серйозністю практичних кроків щодо надання всеохоплюючої підтримки Україні. Так, по лінії ЄС Україна у пришвидшеному порядку отримала статус країни-кандидата на вступ до Союзу і є обґрунтовані сподівання, що наприкінці 2023 року переговори про вступ таки розпочнуться.

В напрямку інтеграції до НАТО важливо згадати результати саміту організації, що відбувся у Вільнюсі у липні 2023 року. Держави-члени організації підтвердили відданість майбутньому вступу України до НАТО та погодились значно скоротити процес вступу для України, скасувавши вимогу про виконання Плану дій щодо членства.

Також рішенням, прийнятим на саміті, було започатковано Раду Україна – НАТО, яка стала наступницею Комісії Україна – НАТО. Зміна формату з Комісії на Раду свідчить про зміцнення політичних зв'язків між Україною і НАТО і вищий ступінь інтеграції України до Альянсу. У форматі Ради Україна засідає з усіма державами-членами на засадах рівності.

Засідання Ради може скликати як Генеральний секретар, так і окремі країни-учасниці, включаючи Україну, для проведення кризових консультацій.³⁷

Виведення відносин з НАТО на такий рівень беззаперечно вказує на посилення реальної суб'єктності Україні у світі, оскільки контактування представників українського уряду як зі структурами організації, так і зі структурами окремих країн-членів НАТО на засадах рівності, відкриває нові можливості для України впливати та реагувати на ситуації в галузі безпеки, принаймні, на Європейському континенті.

В цілому на сьогоднішній день можна констатувати, що міжнародний статус нашої країни зріс до статусу держави, яка визначає глобальні та регіональні плани. Україна опинилася в центрі нового, неформалізованого, але ефективного альянсу – визначеного в оборонних, політичних та економічних параметрах – який підтримує її зусилля щодо захисту свого народу та державності.³⁸

До певної міри справедливим та обґрунтованим є припущення, що світова політика була і розгортається в тіні України, оскільки вона продемонструвала неочікувану стійкість перед обличчям війни з Росією, яка й досі вважається великою державою.³⁹

2.2. Зміни в міжнародному середовищі на фоні подій в Україні

Події в Україні останнього десятиліття можна розцінювати як прояв боротьби за підсилення власних позицій між потужними державами світу, в першу чергу, між США та РФ. Разом з тим, і самі ці події здатні створювати передумови для суттєвих змін у світовій політиці, впливають на розстановку сил у світі і тим самим ставати каталізатором нових політичних процесів на міжнародній арені.

³⁷ Відносини з Україною. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm

³⁸ Ukraine and the Rise of the Middle Powers. By Mykhailo Minakov. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/ukraine-and-rise-middle-powers>

³⁹ Там само

Аналіз подій, що відбулись в Україні у 2014 році дає підстави для роздумів щодо реальної впливовості та авторитету, в першу чергу, США. Крім того, багато до кого прийшло прозріння і з приводу ефективності, створених після Другої світової війни, міжнародно-правових механізмів. Варто зауважити, що подібні сигнали мали місце і раніше, але через дріб'язковість подій, внаслідок яких вони з'являлись, їх не всі своєчасно помітили та належним чином оцінили. У свою чергу спокуса діяти всупереч приписів міжнародного права посилюється з кожним дрібним фактом ігнорування тих таки приписів, що залишився без покарання.

Навесні 2014 року Російська Федерація внаслідок підступної, але добре спланованої та бездоганно виконаної операції спочатку без бою встановила контроль над територією Автономної Республіки Крим – частиною незалежної суверенної України, а потім, провівши ряд формальних процедур, включила цю територію до свого складу. Таким чином відбувся перегляд кордонів між двома суверенними державами без згоди однієї з них, що є за своєю суттю порушенням норм міжнародного права. Однак, у відповідь на такі дії, вчинені постійним членом Ради Безпеки ООН ані міжнародна спільнота, ані США та інші країни Заходу належним чином не відреагували.

Такий фінал історії з кримським півостровом багатьох змусив засумніватись у непохитності США в плані відданості проголошеним ними цінностям, зокрема, подібні настрої з'явилися і у декого з союзників по НАТО.

Сигнал, що можна безкарно порушувати основоположні принципи міжнародного права сприйняли і в Китаї, і в країнах Середнього Сходу, і, в першу чергу, в самій Росії.

Так, Китай все активніше почав говорити про возз'єднання з Тайванем, не виключаючи при цьому і можливість здійснити це силовим шляхом. На підтвердження серйозності своїх намірів КНР свідомо допускає порушення власними літаками повітряного простору, який контролюється Тайванем. Аналогічні ситуації трапляються і на морі.

Іран, який давно заявляє про готовність протистояти реалізації інтересів США, не перестає втручатись у внутрішні справи держав-сусідів, зокрема, шляхом фінансування та надання іншої підтримки тим, хто готовий боротися за допомогою зброї.

Нагадує про себе і КНДР, яка, під виглядом навчань чи випробувань, запускає ракети в напрямку союзників США – Японії та Південної Кореї.

Загалом набрали оберти процеси консолідації держав навколо двох центрів Заходу і Сходу – США та Китаю відповідно.

Загострення збройного конфлікту на території України та переростання його у 2022 році у повномасштабну війну спонукало країни Заходу до запровадження більш жорстких санкцій, які спрямовані на придушення економічних можливостей Росії. Однак, санкції у поєднанні з порушенням ланцюжків поставок товарів, призвели і до негативних наслідків в економіках західних країн, зокрема зростання цін та збільшення рівня інфляції. У зв'язку з цим можна стверджувати, що ситуація в нашій країні напряму впливає на ситуацію на світових ринках.

Після подій 2022 року відносини, в тому числі економічні, між Росією та Заходом зруйнувались майже вщент. А і без того непрості відносини між Китаєм і США загострились ще більше, через позицію КНР щодо війни в Україні. Хоча офіційна позиція КНР з цього питання нейтральна з ознаками конструктивізму, по факту ж країна стоїть на боці агресора, з яким вона значно посилила співпрацю, в тому числі в економічній сфері. Зрештою, саме економічна підтримка Китаю багато в чому і допомогла втримати російську економіку на плаву та мінімізувати негативний вплив від західних санкцій.

Зі змісту нової Стратегії національної безпеки США вбачається, що Китай залишається єдиним конкурентом для США, який має намір змінити міжнародний порядок, адже економічна, дипломатична, військова й технологічна потужності цієї країни дедалі більше зростають.⁴⁰

⁴⁰ В. Орлик, А. Гриценко. Основні положення нової Стратегії національної безпеки США. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/osnovni-polozhennya-novoyi-stratehiyi-natsionalnoyi-bezpeky>

Також, у світі посилюються побоювання, що протистояння навколо України все ще несе найбільшу за десятиліття небезпеку – ядерної конфронтації між великими державами, що може мати найсерйозніші глобальні наслідки. Те, що Росія призупинила участь в останній ядерній угоді зі США – фактично вийшла з неї, – ймовірно, вже розвалило всю систему контролю над озброєннями, встановлену під час і після Холодної війни.⁴¹

Можна спостерігати, що війна в Україні спричинила певне перегрупування країн за ознакою підтримки воюючих країн. Першу групу становлять країни, що підтримують Україну: держави Європейського Союзу, США, Велика Британія, Канада, Японія, Південна Корея. До другої групи відносяться країни, які розділяють позицію Росії: Білорусь, Сирія, Іран (про позицію Китаю вже згадувалось вище). Третя група – це ті, що не заявили про підтримку жодної зі сторін: Індія, Пакистан, ПАР. Саме офіційна позиція третьої групи країн разом з Китаєм дають підстави представникам Росії говорити на міжнародній арені про те, що переважна більшість населення світу виступає проти політики Заходу і, відповідно, справедливо відмовляє у підтримці Україні. Така ситуація створює реальні проблеми для репутації та іміджу, в першу чергу, США, що, у свою чергу, може призвести у перспективі до труднощів щодо реалізації власної політики у світі.

На фоні такої поляризації очевидним є те, що противники політики Заходу стануть активніше гуртуватись проти нього. В цьому контексті варто згадати і про демонстративне посилення співробітництва між Росією і Іраном у сфері ядерної енергетики та торгівлі озброєнням. Мабуть, найбільш неприємного розвитку подій для США не можна собі уявити.

Такий розклад зруйнував сподівання Заходу на те, що Азія підтримає «заснований на правилах порядок». Відкинувши західний підхід до конфлікту як «битви між силою і правом», більшість азійських держав

⁴¹ Comfort Ero. Глобальна політика в тіні України. URL:<https://www.crisisgroup.org/uk/global-ukraine/global-politics-shadow-ukraine>

обрали прагматичний підхід до відносин з РФ.⁴² Очевидно це стало результатом майже десятирічної російської політики щодо створення навколо себе середовища однодумців. Значну увагу було приділено поглибленню зв'язків з Китаєм та країнами Глобального Півдня, що сьогодні може мати вплив на повоєнні світові процеси.⁴³

Після повномасштабного нападу Росії на Україну на перший план у країнах Європи, особливо тих, хто межує з РФ, вийшло питання забезпечення надійної безпеки. На фоні цього значення, роль та потужність НАТО, які за роботи у США адміністрації Д. Трампа, відчутно знизилась – тепер повертають свої позиції. Спостерігається очевидне посилення ролі організації у забезпеченні європейської безпеки, особливо це стосується східного флангу НАТО.

На особливий рівень вийшли питання забезпечення безпеки у продовольчій та енергетичних сферах. Ризик тривалої війни в Україні створює ажіотаж на світових ринках продовольства, в першу чергу, зернових продуктів. Обґрунтовано постають питання щодо обсягів виробництва та транспортування такої продукції. Ріст цін на продовольство матиме подальший вплив і на вартість життя взагалі, відповідно, і на рівень інфляції також.

В питаннях забезпечення енергоресурсами сталося так, що найбільший багаторічний постачальник таких ресурсів на європейському континенті в один момент зіпсував свою репутацію та поставив під сумнів свою надійність як контрагента.

Відмовляючись від російських вуглеводнів, ЄС змушений шукати альтернативні поставки та створення умов їхньої реалізації. Окрім збільшення видобутку власного вугілля, діють угоди про постачання із США,

⁴² Як війна Росії проти України змінила світ. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/yak-viyna-rosiyi-proty-ukrayiny-zminyla-svit>

⁴³ Матвійчук Н., Атаманенко А. Вплив російсько-української війни на сучасний світовий порядок. Філософія та політологія в контексті сучасної культури. 2023, Т. 15, No 1. С.158-169. С. 161

Австралії, Колумбії, так як ці країни вже експортують цей ресурс та мають достатні можливості, щоб перекрити російську частку ринку.⁴⁴

Однак, транспортування енергоресурсів морськими шляхами має ряд супутніх питань, які потребуватимуть вирішення, зокрема, щодо наявності відповідної інфраструктури у достатній кількості, забезпечення безпеки під час перебування у відкритому океані, строки поставки тощо.

Диверсифікація ринку нафти призвела до збільшення експорту зі Сполучених Штатів, до яких додалися країни Північної Африки, Перської затоки та Азербайджан. У перший період часу США відіграли найбільшу роль у альтернативній поставці нафти до ЄС.⁴⁵

Крім того, в питаннях забезпечення енергією спостерігається активізація реалізації проектів відновлювальної енергетики. Подібні плани Заходу мають дещо неочікувані геополітичні наслідки. Зокрема, африканські держави раптом виявилися «привабливими» для Заходу, а залежність від Китаю щодо джерел відновлюваної енергії (до 70 % сонячних панелей) зумовила прийняття політичних рішень (Закон про зниження інфляції (IRA) у США, Промисловий план «Зеленої угоди» ЄС тощо) стосовно запровадження власного виробництва таких джерел.⁴⁶

Однією з основних і безповоротних змін у світі, що сталась внаслідок війни є те, що переважна більшість учасників міжнародних відносин усвідомили нежиттєздатність, нефункціональність існуючих правил міжнародної взаємодії та інституцій, головним завданням яких є запобігання війнам у світі. Безпорадність в першу чергу Ради Безпеки ООН, ОБСЄ та інших подібних організацій, які мають опікуватись питаннями безпеки у світі, породило справедливе питання щодо доцільності їх існування в поточному форматі.

⁴⁴ Атаманенко, А., Піддубний, В. (2023). Вплив російсько-української війни на енергетичну безпеку ЄС. *Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI*, 35-47. <https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2023.si.035>. С. 42.

⁴⁵ Там само

⁴⁶ Як війна Росії проти України змінила світ. URL:<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/yak-viyna-rosiyi-proty-ukrayiny-zminyla-svit>

З урахуванням викладеного можна говорити про те, що поточна європейська війна змінює геополітичні реалії. З позицій сьогодення видається, що архітектура світової безпеки майбутнього багато в чому буде залежати від результатів війни в Україні.

2.3. Реалії українського державотворення

Рух України до сучасного становища розпочався зі здобуття політичної та економічної незалежності від колись центрального уряду у Москві. З цього моменту успіхи та здобутки так само власні, як і помилки та прорахунки. Зовнішньополітичний статус країни і те, як її сприймають у світі інші багато в чому залежить від ступеня поваги до самої себе. Як і у відносинах між людьми чи суб'єктами комерційної діяльності в основі статусу держави лежать визначеність її курсу, послідовність та прогнозованість у реалізації політики, стабільність та стійкість політичної та соціальної ситуації, надійність в якості контрагента, партнера чи союзника, рівень економічної могутності.

На початку 90-х років українці, в тому числі політики і дипломати, мали мрію жити в нормальній європейській державі без глобальних амбіцій, але з європейським рівнем життя.⁴⁷ На той час були всі підстави, наявні всі ресурси для втілення в життя цієї мрії.

На наш погляд, на шляху до реалізації мрії українців початку 90-х років варто зосередитись на досягненні високого рівня по ряду критеріїв. Перелік критеріїв, яким вже відповідають успішні країни з європейським рівнем життя давно відомий і, для зручності, їх можна згрупувати на групи: політичні, економічні, оборонні (військові), ресурсні, безпекові, правові. З них критично важливими для самого існування держави, на наш погляд, є економічні, оборонні (військові), правові.

⁴⁷ Зленко А. Дипломатія і політика. Харків. «Фоліо». 2003 р. с. 59

Загальновідомим фактом є те, що Україна свій самостійний шлях почала з непоганих показників по більшості параметрів. У 1991 році Україна посідала 52 місце у світі за рівнем ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності і цей показник становив 6,9 тис. дол. Тоді він дещо перевищував середній рівень для країн Центральної Європи. Протягом усього часу до 2020 року в Україні ВВП на душу населення зріс на 89% (91 місце). Тоді як у Польщі, Угорщині, Чехії ВВП на душу населення зріс у 3,5-6 разів. За індексом людського потенціалу Україна опустилась з 54 місця у 1992 році на 74 у 2020. Схожа динаміка спостерігається й за іншими показниками: індексом економічної свободи, індексом сприйняття корупції, індексом глобальної конкурентоспроможності.⁴⁸ Сюди ж можна додати і катастрофічну ситуацію в демографічній сфері: старіння, високий рівень смертності та виїзд громадян України за кордон. Так, за період з 1991 по 2021 роки чисельність населення країни скоротилась більше ніж на 10 мільйонів осіб.⁴⁹

Нездатність держави вжити дієвих заходів щодо поліпшення добробуту громадян мало своїм наслідком посилення негативних тенденцій в демографічній сфері з року в рік, в тому числі, виїзд працездатного населення з країни. Зменшення кількості працюючого населення, тобто населення, яке створює додану вартість, неодмінно призводить до перекосу в економіці, оскільки за таких обставин частина валового доходу буде витрачатися на утримання економічно пасивної частини населення.

Відсутність реальної виваженої стратегічної лінії розвитку країни в цілому та окремих, критично важливих сферах, зокрема, призвела до того, що Україна відчутно відстала у своєму розвитку навіть від країн колишнього соцтабору.

В цьому контексті варто навести ще декілька яскравих економічних показників: 70-80% товарів, що експортуються, припадає на сировину; з 2006

⁴⁸ 30 років незалежності України. Економічні підсумки. Доповідь. Український інститут майбутнього. С. 2, 5. URL: <https://uifuture.org/publications/30-rokiv-nezalezhnosti-ukrayiny-ekonomichni-pidsumky/>

⁴⁹ Річні дані по населенню країни. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

року чистий експорт України має від'ємне значення; виробництво автомобільного транспорту за часи незалежності знизилось на 98% а виробництво бензину - на 87,8%, тканин - на 91%.⁵⁰ Стабільно негативні тенденції спостерігались у важкому машинобудуванні, яке було орієнтовано переважно на країни СНД, та хімічній промисловості. Знищення майже повністю цілих галузей української економіки не може вважатись позитивною тенденцією в економіці держави. А оскільки, економіка є базою для решти сфер, то цілком закономірно, що і по решті критеріїв ситуація далеко не краща.

Отже, українська економіка упродовж тривалого часу перебуває в стані, коли вона нездатна впоратись з ресурсним забезпечення належного функціонування держави в цілому, в тому числі апарату управління. Повноцінне виконання державою своїх функцій за таких умов, відповідно, стало неможливим.

Щодо оборонної функції держави слушним буде одразу зауважити, що ефективність її виконання у великій мірі залежить від забезпечення достатньою кількістю озброєння, укомплектованості військових формувань професійним та мотивованим особовим складом.

Після проголошення незалежності на території України дислокувались 3 загальновійськові та 2 танкові армії, армійський корпус, чотири повітряні армії, окрема армія протиповітряної оборони, ракетна армія, Чорноморський флот СРСР, два вузли системи попередження про ракетний напад, інші військові формування. На озброєнні перебувало: 6,5 тис. одиниць танків, понад 7 тис. одиниць броньованих машин піхоти та десанту, понад 1,5 тис. літаків різних типів, вертольоти (ударні Мі-24, багатоцільові Мі-8, тощо),

⁵⁰ 30 років незалежності України. Економічні підсумки. Доповідь. Український інститут майбутнього. С. 35. URL: <https://uifuture.org/publications/30-rokiv-nezalezhnosti-ukrayiny-ekonomichni-pidsumky/>

350 кораблів, 1272 одиниці ядерних боєголовок міжконтинентальних балістичних ракет.⁵¹

Крім цього, Збройним Силам України залишилась величезна кількість найсучаснішого на той час озброєння та військової техніки, зокрема: броньовані машини, самохідні артилерійські установки, гармати, реактивні системи залпового вогню, тактичні ракетні комплекси (9К79-1 Точка-У), радіолокаційні станції, системи протиповітряної оборони, інженерна техніка, автомобільна техніка, міномети, різні види стрілецької зброї, важке піхотне озброєння (кулемети, автоматичні гранатомети, протитанкові гранатомети, протитанкові ракетні комплекси, реактивні вогнемети, тощо), переносні системи ППО, боєприпаси (артилерійські та стрілецькі, бомби авіаційні, гранати, боєголовки та вибухові компоненти керованих (некерованих) ракет та снарядів, міни наземні та фугаси, міни морські, торпеди, бомби глибинні, речовини вибухові та пороху, капсулі, підричники, вибухові компоненти та інше приладдя для боєприпасів).⁵²

Негаразди економічного характеру та взяття на себе зобов'язань за Договором про звичайні збройні сили в Європі та Угодою про принципи і порядок його виконання, які були ратифіковані Україною 1 липня 1992 року, спонукали державу приймати рішення про скорочення загальної чисельності Збройних Сил України та кількості військової техніки. Так, якщо у 1991 році чисельність ЗСУ складала понад 800 000 військовослужбовців, то у 2022 році 215 000 військовослужбовців.⁵³ Щодо військової техніки вищезазначеним угодами були встановлені такі максимальні обмеження по її кількості: танків – 4080 одиниць, бойові броньовані машини – 5050, артилерія – 4040, бойові літаки – 1090, ударні гелікоптери – 330.⁵⁴ Станом на початок 2022 року, за

⁵¹ Попередній звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України для проведення розслідування відомостей щодо фактів розкрадання в Збройних Силах України та підриву обороноздатності держави у період з 2004 по 2017 роки. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65072

⁵² Там само

⁵³ Закон України «Про чисельність Збройних Сил України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/235-19#Text>

⁵⁴ Угода про принципи і порядок виконання Договору про звичайні збройні сили в Європі. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t252600?ed=1992_07_01

оцінками Global Firepower Україна мала 2596 одиниць танків, 3107 одиниць артилерійських установок, 98 бойових літаків, 146 гелікоптерів.⁵⁵

Поряд з цим контрастують показники України у рейтингах найбільших у світі постачальників основних видів звичайних озброєнь. Так, за роки незалежності до повномасштабного вторгнення Росії показники нашої країни в таких рейтингах коливались, в залежності від років, від 8 до 15 позиції.⁵⁶ За прибутковістю трійка перших номенклатурних позицій складалась з авіаційної техніки і надання послуг з її модернізації та ремонту, бронетехніки, засобів протиповітряної оборони. Тільки за період 2005-2014 років Україна продала 202 літаки, 232 гелікоптери, 832 танки, 28 555 одиниць ракетно-артилерійського озброєння.⁵⁷ Тобто, йдеться про саме ту номенклатуру, яку зараз конче потребує наша армія.

Фахівці Національного інституту стратегічних досліджень ще у 2010 році відмічали наявність процесу деградації оборонної сфери за багатьма напрямками.⁵⁸ Очевидно, що починаючи з 2014 року наша країна змінила підхід до ситуації в оборонній сфері, однак, темп змін та їх змістовне наповнення виявились недостатніми для того, щоб привести країну у стан достатньої боєготовності до повномасштабної війни. Це, власне, і було продемонстровано у перші ж дні повномасштабного вторгнення Росії. Одразу після його початку для України стало надзвичайно актуальним питанням постачання іноземного озброєння, оскільки війська відчувають хронічну нестачу засобів ураження до ракетних комплексів та артилерійських систем радянського виробництва. З отриманням зарубіжних ракетних комплексів і артилерійських систем, Збройним Силам України вдалося захопити оперативну ініціативу, переломити хід війни на нашу користь.⁵⁹

⁵⁵ Порівняння військової потужності України та Росії. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/infohrafika-porivnannia-vijskovoї-potuzozhnosti-ukrainy-ta-rosiyi/31665172.html>

⁵⁶ SIPRI Yearbook за період з 1994 до 2022 років. URL: <https://www.sipri.org/>

⁵⁷ Українська зброя. Що продає і що купує Україна на ринку озброєнь. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/10/28/666682/>

⁵⁸ Криза оборонної реформи 2000-2010 років. Аналітична доповідь. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-03/Kriza_obor.pdf

⁵⁹ Сирський О. Інтерв'ю. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/906054.html>

Таким чином, безвідповідальність, некомпетентність, легковажність, в першу чергу, політичного керівництва, зрештою призвела до того, що в очах потенційного агресора Україна видавалась легкою здобиччю.

Щодо питань правового характеру зазначимо, що головною їх властивістю є безперервне реформування. Перше десятиліття після здобуття незалежності безперечно потребувало зміни законодавства, оскільки відбувалась зміна усіх систем у державі, в першу чергу, економічної. Перехід до відкритої ринкової економіки вимагав запровадження нових правових інститутів, інституцій та порядку процесуальної поведінки суб'єктів. Особлива увага, серед іншого, приділялась створенню дієвого механізму для забезпечення прав людини та громадянина. На цьому категорично наполягали представники міжнародного співтовариства, в тому числі Ради Європи. Це було справедливо обґрунтовано тим, що в основі економічного добробуту лежить свобода та захищеність суб'єктів, в тому числі від свавілля державних органів. В цьому контексті було впроваджено декілька хвиль реформування органів прокуратури, податкової служби, митної служби, правоохоронних органів та судів. На жаль, з позицій сьогодення реформа системи юстиції має обриси процесу заради процесу. Поступ у цьому напрямку звичайно є, але результат далеко не ідеальний. Сприяє цьому в певній мірі і нестабільність політичної системи та політичної ситуації в країні. Деякі зміни до законодавства вносяться на підставі особистих побажань політичного керівництва, а це у свою чергу досить часто руйнує наявні в системі законодавства запобіжники, призводить до дисбалансу у системі органів державної влади та з рештою вихолощує закон як інструмент регулювання суспільних відносин.

Основним показником ефективності української юстиції, в широкому розумінні, є кількість справ проти держави у Європейському суді з прав людини. Протягом багатьох років Україна займала перше місце серед держав-членів Ради Європи за кількістю справ, які перебували на розгляді в Європейському суді. Станом на 31 грудня 2020 року Україна посідала третє

місце. Зокрема, на розгляді в Європейському суді перебувало загалом 62 000 справ проти держав – сторін Конвенції, з них 10 400 справ – проти України, що складає 16,8 % від загальної кількості справ.⁶⁰ Більшість справ стосуються ключових питань: виконання судових рішень; тривалість кримінального провадження та розгляду судових справ; порушення майнових прав; незабезпечення права на належний судовий захист, неефективність розслідування кримінальних справ правоохоронними органами за скаргами на неналежне поведження з боку представників органів держави; умов утримання та лікування осіб, які перебувають під вартою.

Вищевказані проблеми мають системні причини. До негативної ситуації, в тій чи іншій мірі, призвела недосконалість законодавства, кадрове забезпечення, недостатність фінансування, а також політико-правові фактори. Особливо чутливим для ефективності правової системи є кадрове забезпечення судів. Станом на січень 2022 року в Україні налічувалось 7304 посади судді, з них вакантними були 2068. Станом на жовтень 2023 року з 6660 посад суддів 2166 було вакантними.⁶¹ Така кількість вакансій серед осіб, які відправляють правосуддя гальмує, а й нерідко, взагалі робить неможливим своєчасне поновлення порушених, невизнаних, оспорюваних прав та інтересів. Ситуація також здійснює свій негативний вплив і на ефективність функціонування правоохоронної системи. Такий стан судової системи також унеможлиблює ефективну боротьбу з корупцією – найбільш системної, масштабної та підступної проблеми для України. Так, за підсумками 2021 року наша країна за індексом сприйняття корупції посідала 122 місце зі 180 країн. З огляду на 10-річну ретроспективу цей показник свідчить про "застій" у боротьбі з корупцією протягом останній трьох років (2019-2021).⁶²

⁶⁰ Україна та Європейський суд з прав людини. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-ta-yevropejskij-sud-z-prav-lyudini>

⁶¹ Облік посад суддів. URL:

https://vkksu.gov.ua/oblik?date_filter%5Bvalue%5D%5Bdate%5D=&date_filter_1%5Bvalue%5D%5Bdate%5D=&tid=All

⁶² Індекс сприйняття корупції – 2021. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/2021/>

Питання судової системи та антикорупційної інфраструктури найбільше відчують вплив політико-правових факторів. Об'єктивний політичний вплив, який обумовлений порядком відбору і призначення на відповідальні посади у цих сферах, викликає спокусу спробувати налаштувати антикорупційні та і в цілому правоохоронні органи під себе. Те саме стосується і суддів, призначення яких здійснюється безпосередньо Президентом України. Система цих органів в Україні сформована не так давно та ще не встигла окріпнути до того рівня аби мати можливість ефективно протистояти спробам впливати на неї ззовні. Це дещо компенсується позицією ЄС та США, які все більш наполегливо вимагають від нашої держави зміцнення верховенства права та зниження рівня корупції. Такі наполягання проявляються у і практичній площині, зокрема, здійснюється відповідне навчання, надається технічна допомога та фінансування тощо.

Одним з яскравих епізодів прояву наполегливості щодо спонукання України до здійснення реформ є надіслання та оприлюднення у публічній площині листа представників уряду США із переліком реформ, які повинна зробити Україна для продовження надання їй допомоги. Даний лист в більшості своїй стосується вимог щодо належної організації роботи правоохоронних, в тому числі, антикорупційних органів, судової системи, державних органів, що здійснюють державний нагляд та контроль у сферах які характеризуються підвищеними корупційними ризиками.⁶³

Як зазначається у офіційній заяві посольства США в Україні від 25 вересня 2023 року згаданий вище лист Сполученими Штатами було надано у рамках діалогу, що триває з Україною та сторонами, зацікавленими у майбутньому успіху України. Запропонований перелік пріоритетних реформ був наданий як основа для консультацій з урядом України та ключовими

⁶³ Білий дім розіслав листа із реформами, які має провести Україна для отримання допомоги. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/09/25/7421354/>

партнерами в рамках незмінної підтримки США України та її зусиль з інтеграції в Європу. Метою цих зусиль зазначено визначення пріоритетів і консолідація кроків з реформування разом з Україною і ключовими зацікавленими сторонами.⁶⁴

Постановка питання саме в такому ракурсі ставить чинне політичне керівництво України в ситуацію вибору без вибору, оскільки іноземне фінансування України сьогодні має вирішальне значення для існування держави в принципі. Зі змісту Закону України «Про державний бюджет України на 2023 рік» вбачається, що граничний розмір зовнішніх запозичень упродовж визначеного бюджетного року установлений на рівні 1888538996,9 тис. грн.⁶⁵ Загалом же, згідно із дослідженням Кільського інституту світової економіки, опублікованому у кінці червня (2023 року), від початку війни міжнародні партнери виділили для України майже 170 млрд. євро. Ця сума включає в себе військову, фінансову та гуманітарну допомогу від урядів іноземних держав, а також міжнародних фінансових організацій.⁶⁶

Описана вище картина ситуації, в якій перебуває Україна, на наш погляд, викликає справедливі сумніви у реальній зацікавленості політичного керівництва країни усіх періодів незалежності у побудові спроможної до стабільного та тривалого існування держави. Нездатність до усвідомлення наслідків політичних та управлінських рішень, неспроможність передбачати перспективи розвитку суспільних відносин, невміння професійно та тверезо оцінювати виклики та загрози українській державності, відсутність реальної виваженої стратегії розвитку держави призвели до ризику знищення української державності. На сьогоднішній день Україна знаходиться у цілковитій залежності від рішень інших суб'єктів світової політики, що дає їм змогу нав'язувати нашій країні певну модель поведінки. Своїм

⁶⁴ Заява щодо запропонованого переліку пріоритетних реформ. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/statement-on-proposed-list-of-priority-reforms/>

⁶⁵ Закон України «Про державний бюджет України на 2023 рік». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#n172>

⁶⁶ Глава Мінфіну США Джанет Єллен заявила про необхідність подвоєння підтримки України. URL: https://lb.ua/economics/2023/07/16/565545_glava_minfinu_ssha_dzhanet_iellen.html

перебуванням сьогодні у такому стані ми демонструємо зневагу до самих себе, як держави, в першу чергу. Легковажність та недалекглядність основної частини суспільства, деградація політичної і правової свідомості, деформація ціннісних орієнтирів громадян також зіграли свою роль у цьому.

У такій ситуації навряд чи варто розраховувати на високий рівень авторитету країни у світі та повагу до нас з боку впливових учасників світової політики. Реальних вагомих підстав сприймати Україну як рівного серед рівних, в контексті міжнародних відносин, не так вже й багато.

Висновки до розділу II.

Дослідження питання трансформації України як актора у світовій політиці дозволило зробити такі висновки:

1. Війна значно прискорила темпи інтеграції України до ЄС та НАТО. Україна у пришвидшеному порядку отримала статус країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу. На саміті НАТО, що відбувся у Вільнюсі у липні 2023 року держави-члени організації погодились скасувати вимогу про виконання Плану дій щодо членства. Також було започатковано Раду Україна – НАТО, де Україна засідає з усіма державами-членами на засадах рівності.

2. Міжнародний статус України зріс до статусу держави, яка визначає глобальні та регіональні плани. Україна опинилася в центрі нового, неформалізованого альянсу – визначеного в оборонних, політичних та економічних параметрах – який підтримує її зусилля щодо захисту свого народу та державності.

3. Ситуація в Україні напряду впливає на ситуацію на світових ринках. Санкції щодо Росії у зв'язку з повномасштабним вторгненням в Україну у поєднанні з порушенням ланцюжків поставок товарів, призвели до негативних наслідків в економіках західних країн, зокрема зростання цін та збільшення рівня інфляції.

4. Після повномасштабного нападу Росії на Україну на перший план у країнах Європи, особливо тих, хто межує з РФ, вийшло питання забезпечення надійної безпеки. Спостерігається очевидне посилення ролі НАТО у забезпеченні європейської безпеки, особливо це стосується східного флангу НАТО.

5. Відсутність реальної виваженої стратегічної лінії розвитку країни в цілому та окремих критично важливих сферах, зокрема, призвела до того, що Україна відчутно відстала у своєму розвитку навіть від країн колишнього соцтабору. Українська економіка упродовж тривалого часу перебуває в стані, коли вона нездатна впоратись з ресурсним забезпеченням належного функціонування держави в цілому, в тому числі апарату управління.

6. На сьогоднішній день Україна знаходиться у цілковитій залежності від рішень інших суб'єктів світової політики, що дає їм змогу нав'язувати нашій країні певну модель поведінки, а війна, яка триває на її території змінює геополітичні реалії. Архітектура світової безпеки майбутнього залежатиме від результатів війни в Україні.

РОЗДІЛ III

ПЕРЕДУМОВИ ТА ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИСОКОГО РІВНЯ СУБ'ЄКТНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ

3.1. Стабільний внутрішньодержавний розвиток як чинник посилення міжнародної суб'єктності

Варто вкотре звернути увагу на те, що рівень міжнародної суб'єктності країни перебуває у безпосередній залежності від її внутрішньої могутності. Могутність же, у свою чергу, обумовлена стабільністю політичної системи, прогнозованістю розвитку політичної ситуації, грамотним використанням ресурсного потенціалу для розвитку економіки, наявністю чітких та стабільних правил поведінки суб'єктів в державі, здатністю задовольнити кадрові потреби у різних галузях суспільної діяльності якісними фахівцями тощо. Звичайно, чинників могутності держави значно більше, але перелічені вище можна визначити найбільш значущими.

Могутність держави дозволяє їй бути автономною у своїх рішеннях та діях на міжнародній арені. Такий суб'єкт міжнародних відносин демонструватиме стійкість та послідовність обраного ним курсу та, одночасно, готовність до протиборства, в тому числі збройного, по відношенню до інших суб'єктів, які матимуть намір перешкодити йому у досягненні бажаної мети. Натомість держава, нездатна ефективно використовувати свій потенціал, з неефективною економікою, з некомпетентним, неефективним, неавторитетним політичним керівництвом приречена перебувати під постійним впливом на її політику з боку могутніших за неї акторів. Така держава нездатна ефективно захищати власні життєво важливі інтереси та мати вирішальний вплив на міжнародні процеси.

Одночасно варто пам'ятати, що держава сама вирішує, чи бути їй суб'єктною і ставати повноцінним актором та активно пропагувати якісь

дії. Ми, як і кожна держава на міжнародній арені, можемо вважатися повноцінно суб'єктними тоді, коли чітко знаємо чого хочемо досягти.⁶⁷

З позицій сьогоднішнього дня перспективи України як держави, на наш погляд, виглядають так: або внаслідок реальної мобілізації наявних ресурсів перетвориться на сильну та впливову державу з реальною суб'єктністю, або припинить своє існування внаслідок поглинання сильнішими.

Для досягнення першого варіанту необхідно досягти трансформації її повністю, в усіх сферах без виключення. Доведеться зруйнувати ряд стереотипів, які сформувались за період незалежності.

Однією з найважливіших задач є вселити віру громадянам, що кожен з них неодмінно зможе самореалізуватись на Батьківщині. Як мінімум, треба зупинити відтік людей з країни, а паралельно варто винайти механізм дієвої мотивації повернутись назад, громадянам, які вже перебувають за кордоном. Предметно говорити про це можна, тільки тоді, якщо будуть очевидними реальні перспективи швидкого росту добробуту у громадян. Забезпечити стрімкий ріст добробуту, в тому числі і в першу чергу, рівня реальних доходів можна тільки рішуче і швидко перебудувавши та модернізувавши економіку. Слабка та понівечена, внаслідок бойових дій та втрати територій, економіка нездатна буде в принципі забезпечити базу для подальших та глибших перетворень в країні. Рецепт для вирішення даної проблеми давно відомий і полягає він у максимально швидкому та масштабному залученні в країну іноземних інвестицій. При чому, для цього не обов'язково чекати на вступ до ЄС. Необхідно всього лиш забезпечити встановлення для потенційних інвесторів зрозумілих, чітких, чесних правил та забезпечити недоторканність і безпеку активів.

За умови наявності волі до прийняття державних рішень такого плану віднайти швидкі та ефективні механізми можна в найкоротші строки. Навіть на території республік колишнього СРСР є вже відпрацьовані механізми, які

⁶⁷ Покотильська І. В Острозькій академії дискутували про суб'єктність України на міжнародній арені. 11.04.2017. URL: <https://www.oa.edu.ua/ua/info/news/2017/11-04-02>.

можна використати в Україні. Одним з прикладів може стати Казахстан, який тривалий час не міг змінити своє законодавство, аби створити сприятливі умови для іноземних інвесторів. Усвідомивши це, зваживши ситуацію, було прийнято рішення створити на своїй території зону окремої юрисдикції, зрозумілу міжнародному інвестору. Так, керівництвом Республіки було прийнято рішення про створення Міжнародного фінансового центру «Астана» (МФЦА). Однією з головних переваг центру є незалежність суду від існуючої судової і політичної системи. Міжнародний арбітражний суд при МФЦА працює за нормами Британського права.⁶⁸

Однак тільки таким підходом не варто обмежуватись. В будь якому випадку перед Україною в найближчій перспективі стоятиме задача здійснити різкий технологічний стрибок. Будь які заходи, які здатні наблизити його мають бути використані якомога оперативніше та рішуче.

Чим більше грошей та технологій надійде в Україну, тим більше буде реальних можливостей посилити себе в критично важливих сферах. В умовах сьогодення це особливо актуально для оборонної сфери та енергетики. За таких обставин неодмінно відбудуться позитивні зрушення і в галузях науки та техніки, що буде особливо корисним з урахуванням потенціалу нашої держави у цих галузях. Наша країна цілком здатна і розробити, і випробувати, і налагодити серійне виробництво того, що в першу чергу, захистить нас фізично від атак з боку ворога. Надалі ж можна буде зосередитись на тому, що забезпечує комфорт та розвиток комерційного сегменту економіки. Вже зараз країна має величезний потенціал щодо автомобілебудування, виробництва сільськогосподарської техніки, виготовлення високотехнологічних знарядь виробництва тощо. Так само, на фоні величезних обсягів аграрного виробництва є перспективи для відбудови та подальшого розвитку і переробної галузі. Ріст виробництва товарів і послуг забезпечить бюджет країни власними доходами, що в свою чергу,

⁶⁸ 30 років незалежності України. Економічні підсумки. Доповідь. Український інститут майбутнього. С. 19-20. URL: <https://uifuture.org/publications/30-rokiv-nezalezhnosti-ukrayiny-ekonomichni-pidsumky/>

дасть можливість належним чином фінансувати виконання державою соціальних функцій.

Паралельно з вирішенням питань щодо інтенсифікації функціонування економіки варто також позбутись ще деяких подразників, таких як непривабливість держави як менеджера та корупції. Остання, якщо її рівень не знизити до некритичного рівня, здатна знівелювати будь-які найперспективніші починання.

Корупція сама по собі завдає величезної шкоди усьому без винятку, до чого вона торкається. Найнебезпечнішим є те, що вона безповоротно псує репутацію влади не тільки всередині країни, вона суттєво шкодить репутації держави і на міжнародній арені та підриває її авторитет. Надійність, порядність та прогнозованість поведінки такої держави, як суб'єкта міжнародних відносин під великим питанням. Навіть найпривабливіший зовнішній образ країни миттєво нівелюється одночасно із проявом першого ж натяку на непорядну поведінку посадових осіб такої країни. Навряд чи існує вірогідність того, що відносно порядні представники політикуму цивілізованого світу матимуть бажання серйозно співпрацювати зі своїми корумпованими українськими колегами. Достатньо елементарної підозри, яка може виникнути навіть з публікації в пресі і про відверте та взаємовигідне партнерство і співпрацю можна буде навіть не мріяти.

Проблема корупції в Україні має дві основні причини свого існування в теперішніх масштабах. Перша – це підміна ціннісних орієнтирів, яка призвела до деформації свідомості. Друга, яка до певної міри є похідною від першої і демонструє рівень запущеності проблеми – неефективна протидія корупції, яка в свою чергу, зумовлена небажанням або нездатністю це робити. Якщо другу причину існування корупції наполегливо намагаються допомогти нам викоринити США та ЄС, надаючи для цього як методичну так і технічну допомогу, то з першою без активної участі громадянського суспільства впоратись навряд чи вдасться.

Саме з розповсюдження та укорінення в суспільстві принципу несприйняття корупції має розпочатись масштабний процес знищення цього явища. Суспільство просякнуте несприйняттям корупції в подальшому саме встановить відповідні фільтри для бажаючих посісти відповідальні посади в системі державного управління, які мають мінімізувати можливість потрапляння на посади людей із заплямованою репутацією.

Добре розвинене громадянське суспільство паралельно зможе вирішити і проблему непривабливості держави як менеджера. Очевидно, що для ефективного здійснення державного управління недостатньо мати просто незаплямовану репутацію. Її наявність бажано б доповнити ще й відповідними інтелектуальними здібностями, освітою, почуттям високої відповідальності за свою діяльність перед країною тощо. Взагалі, служіння державі та народу має стати реально почесною престижною діяльністю. Критерії та порядок відбору на державні посади мають відповідати задачам, які доведеться вирішувати тому чи іншому посадовцю. Правила висунення та закріплення ефективних менеджерів на різних ділянках державної роботи мають бути стабільними та виваженими. Такого підходу варто дотримуватись принаймні на початковому етапі становлення державного менеджменту нової формації. До того часу поки державний механізм стовідсотково не наповниться професійними, порядними та відповідальними фахівцями, переглядати правила відбору кадрів щодо послаблення вимог до кандидатів неможна. В подальшому, коли державний механізм буде характеризуватись стійкістю та здатністю до самовідновлення, випадкові люди всередині системи будуть відторгатись без стороннього втручання.

На нашу думку, треба прагнути саме такого рівня розвитку державного механізму. В таких умовах вплив політичних факторів на стабільність функціонування держави буде мінімізований.

Сформований у такий спосіб та функціонуючий належним чином державний апарат сам буде виконувати роль запобіжника «від дурня», на зразок американського підходу. Історичний досвід переконливо довів

неможливість ефективного функціонування демократичних держав та їх суспільств без подібного роду запобіжників. Безперечно, вплив політичних особистостей, які є представниками тих чи інших політичних течій з відповідним поглядами та переконаннями, буде існувати завжди. Однак, так само очевидним є і те, що такий вплив є мінімальним і не здатен вивести з ладу механізм функціонування держави. Такий механізм має бути неперворотним та, в певній мірі, консервативним. Саме це здатне убезпечити його від можливості саморуйнації, оскільки будь-яке політичне рішення, яке іде всупереч запрограмованого курсу буде наштовхуватись на спротив і саботаж, в хорошому розумінні. Саме така конфігурація, у підсумку, забезпечує стійкість та прогнозованість курсу держави, відповідно її авторитет підвищується і кількість потенційних союзників та партнерів у світі збільшується.

Однак, серед існуючих моделей побудови системи управління державою є і протилежний варіант, при якому вплив особистості або ж вузького кола людей є вирішальним і визначальним для суспільства. В такій конфігурації ці особи самі є частиною державного механізму та очолюють його. Має місце поєднання на найвищому рівні і політичної влади і державного менеджменту.

Держави з такою системою також можуть демонструвати гарні результати у своєму розвитку, здобувати авторитет та підвищувати свій вплив на процеси у світі. Однак, головним недоліком таких систем є майже повна залежність ефективності від особистостей керівників найвищої ланки. Одночасно варто звернути увагу і на те, що при правильному виборі стилю управління суспільство може протягом тривалого часу погоджуватись на такий формат співіснування та не прагнути змінити політичний режим. Відповідно, представники найвищої влади матимуть змогу урядувати протягом десятків років. Такий кредит часу відкриває багато можливостей для впровадження певної стратегії розвитку держави та дає можливість

планувати діяльність не тільки на короткострокову перспективу, а і на більш солідний період.

За будь якого варіанту критично важливим для успіху країни в усіх напрямках її діяльності є здатність оперативно та виважено виробити стратегію свого розвитку та впровадити її на практиці. В подальшому стійкість і стабільність забезпечить сприятливий фон для розвитку та досягнення визначених цілей, в тому числі на міжнародній арені.

3.2. Шляхи забезпечення стійкості суверенітету України з урахуванням новітніх викликів та загроз

Стійкість та дієвість суверенітету залежить від економічного, політичного, військового становища держави на політичній карті світу. Ці складові суверенітету є взаємопов'язаними та взаємообумовлюючими. Суверенітет – це форма, яка має бути наповнена правовим, економічним, політичним, культурним змістом.⁶⁹

Суверенітет, як невід'ємна властивість держави, завжди є повним і виключним. На практиці це означає повноту законодавчої, виконавчої та судової влади держави на її території, відсутність будь-якого іноземного впливу, незалежність від іноземних держав у міжнародних відносинах, за виключенням договірних, що не зачіпають основ суверенітету. Поняття суверенітет держави лежить в основі таких загальновизнаних принципів міжнародного права, як суверенна рівність держав, взаємна повага державного суверенітету, невтручання держав у внутрішні справи одна одної. Наявність міжнародно-правових зобов'язань свідчить про її незалежність, самостійність та самодостатність.⁷⁰

⁶⁹ Пархоменко Н. М. Суверенітет держави: соціально-політична сутність та юридичний зміст. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Економіка і право. 2011. №14. – С. 113-124. URL:<https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/27592/Parkhomenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

⁷⁰ Там само.

Відповідно до Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами у відповідності до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24 жовтня 1970 року поняття «суверенна рівність» включає, зокрема, наступні елементи: держави є юридично рівними; кожна держава користується правами, що притаманні повному суверенітету; кожна держава повинна поважати правосуб'єктність інших держав; територіальна цілісність та політична незалежність держави недоторканні; кожна держава має право вільно обирати і розвивати свої політичні, соціальні, економічні і культурні системи; кожна держава зобов'язана виконувати повністю і добросовісно свої міжнародні зобов'язання та жити в мирі з іншими державами.⁷¹

Реалізація владних повноважень, здійснення зовнішньої та внутрішньої політичної діяльності, тобто безпосереднє втілення суверенітету у життя, передбачає вчинення державою певного комплексу заходів, конкретних дій, які, в свою чергу, породжуватимуть певні наслідки у визначеній сфері.

У свою чергу діяльність держави має ґрунтуватись на чіткій стратегії, заснованій на аналізі поточного стану справ та прогнозах розвитку ситуації у перспективі. Такий підхід забезпечить чітке розуміння викликів та загроз для держави та створить передумови для належної організації підготовки до різних варіантів розвитку ситуації як всередині країни так і зовні.

Теперішній час характеризується величезною кількістю небезпек для української держави. Одна з них – глобалізація. Незважаючи на свої позитивні сторони вона спровокувала виникнення нових реальних викликів для держав взагалі, і для України, зокрема.

Прозорість кордонів для інтелекту, творчості, товарів і послуг, до яких призвели глобалізаційні процеси, значно розширило можливості людства для

⁷¹ Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций. Принята резолюцией 2625 (XXV) Генеральной Ассамблеи ООН от 24 октября 1970 года. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml.

розвитку. Однак, та ж таки прозорість спровокувала ефект гібридної дії – коли масово експортуються технології, що руйнують, яким нездатні протистояти навіть найсучасніші системи безпеки.⁷² За таких обставин навряд чи якась з країн світу зможе самотійно вирішити ці проблеми. Ключ до її розв'язання, на нашу думку, у тісній кооперації держав. Хоча можливості у держав різні, все ж кожна з них може доповнити загальну конструкцію безпеки чимось новим та оригінальним. Зі зрозумілих причин сьогодні наша держава не здатна очолити процес пошуку дієвих варіантів забезпечення безпеки у цьому контексті, однак, як мінімум, не можна згаяти нагоду приєднатись до числа учасників та, за можливості, стати співавтором нової конструкції механізму протидії глобалізаційним загрозам.

Варто також поміркувати над тим, що сама по собі глобалізація з її побічними негативними ефектами може бути лише елементом процесу остаточного демонтажу існуючої світової системи, який саме в цей час виходить на фінішну пряму.⁷³

Україна, в силу реального рівня своєї суб'єктності у світі та нездатності забезпечити стійкість власного суверенітету (події 2014 року дозволяють сприймати це як доконаний факт), поза своєю волею стала активним учасником цього процесу. При чому, на жаль, не самотійним.

Протиборство у світі між двома могутніми таборами, де США та РФ опинились по різні боки, ставить перед нами особливої важливості задачі збереження власної державності та здатності ефективно протидіяти Росії. Сьогодні Україна об'єктивно не здатна вирішити ці задачі самотійно. Існування держави, хоча б у сьогоднішніх географічних координатах, забезпечено Заходом, зокрема, шляхом фінансування державного бюджету, наданням зброї та боєприпасів, підтримкою в дипломатичній площині на міжнародному рівні.

⁷² Горбулін В. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. Киев. Брайт Букс. 2019 р. с. 219

⁷³ Там само с. 221

Однак, на нашу думку, така позиція Заходу навряд чи обумовлена виключно добрими намірами та милосердям щодо українського народу. Очевидно, що вони мають власний практичний інтерес у цьому плані. Проте, факт залишається фактом: сьогодні Україна одночасно повністю незалежна від Росії і повністю залежна від країн Заходу.

Вважаю очевидним, що повна залежність від будь кого не є міцною основою для посилення власного суверенітету. Така ситуація має сприйматись як реальна загроза для існування держави, оскільки припинення допомоги і фінансування у критичний для нас момент призведе або до поглинання нас сусідами, або розчленуванням території на окремі шматки.

За таких обставин єдиним реальним варіантом збереження державності в принципі є якомога швидке приєднання до існуючої системи колективної безпеки – НАТО. Так само і вступ до Європейського Союзу значно посилить шанси зберегти державу. Однак, це не означає, що вступ до цих організацій має бути самоціллю. Перебуваючи в клубі успішних держав необхідно, в першу чергу, самостійно подбати про створення сприятливих можливостей для посилення власного суверенітету. Про це, зокрема, вже зазначалось у попередньому розділі роботи.

Набуття Україною повноправного членства в НАТО, як не парадоксально, спричинить виникнення нового виклику, і можливо навіть не тільки для нас. Полягає він в тому, чи виконають члени організації свої зобов'язання щодо застосування збройної сили, у випадку нової атаки на Україну з боку Росії.

Очевидно, що теоретично існує вірогідність того, що члени альянсу не наважаться напряму вступати у бойове зіткнення з військами Росії. Аналіз змісту статті 5 Північноатлантичного договору від 4 квітня 1949 року дає підстави стверджувати, що у випадку збройного нападу на одну або декількох сторін Договору, зобов'язання інших сторін не зводяться виключно до застосування збройної сили. Згаданою статтею Договору передбачено, що у разі здійснення нападу кожна зі сторін надасть допомогу тій Стороні або

Сторонам, які зазнали нападу, і одразу здійснить, індивідуально чи спільно з іншими Сторонами, такі дії, які вважатимуться необхідними, включаючи застосування збройної сили, з метою відновлення і збереження безпеки у Північноатлантичному регіоні.⁷⁴ З викладеного вбачається, що застосування збройної сили є лише однією з можливих опцій.

Якщо порівняти фактичний рівень взаємодії України та НАТО на даний момент, то виявляється, що все, окрім застосування збройної сили вже сторонами Північноатлантичного договору здійснюється і так. Отже, можна говорити про реальне існування союзницьких відносин між країнами НАТО та нашою державою.

Крім того, простежується застосування, з певними особливостями, до взаємовідносин України з НАТО змісту статті 9 Північноатлантичного договору від 4 квітня 1949 року, згідно з якою Сторони засновують Раду, в якій кожна з них буде представлена для розгляду питань, пов'язаних з виконанням цього Договору. Рада буде організована таким чином, щоб її можна було скликати швидко і в будь-який час.⁷⁵

Як відомо, рішенням, прийнятим на саміті країн НАТО, що відбувся у Вільнюсі у липні 2023 року, було започатковано Раду Україна – НАТО. У форматі Ради Україна засідає з усіма державами–членами на засадах рівності. Засідання Ради може скликати як Генеральний секретар, так і окремі країни-учасниці, включаючи Україну, для проведення кризових консультацій.⁷⁶

Неможна також виключати, що однією з умов прийняття України до НАТО може стати визнання тимчасово окупованої території України такою, яка не охоплюється дією статті 5 Північноатлантичного договору від 4 квітня 1949 року.

За будь яких обставин виходить так, що звільнення захоплених Росією українських територій є і буде виключно нашою проблемою і тільки нам

⁷⁴ Північноатлантичний договір від 4 квітня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008#Text

⁷⁵ Там само

⁷⁶ Відносини з Україною. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm

треба її вирішувати. В цьому контексті необхідно лише максимально використати можливості НАТО щодо посилення власного сектору оборони та безпеки.

Ще одним надважливим викликом, який у найближчій перспективі має всі шанси перетворитись на реальну загрозу, є втрата Україною статусу держави, яка забезпечує транзит енергоносіїв. Керівництво державного господарюючого суб'єкта, який забезпечує транзит російського газу вже прямо зазначило, що не продовжуватиме транзит російського газу після закінчення терміну дії контракту у 2024 році.⁷⁷

Тут доречно згадати, що саме статус транзитної держави дозволяв отримувати певну частину валютної виручки у вигляді плати за транзит, забезпечував технічну можливість відбирати з системи необхідні обсяги газу для власного споживання, в тому числі, для підтримання системи в робочому стані. До певного моменту саме такий статус держави був фактором безпеки, оскільки стримував Росію від повномасштабного вторгнення в Україну.

З припиненням транзиту буде зруйнована ціла галузь, а питання забезпечення енергоресурсами стане ще гостріше. Однак, якщо ж відповідне рішення все таки буде ухвалено, до нього необхідно підійти підготовленим. Одним із варіантів вирішення даної проблеми може стати активна розробка та введення в експлуатацію нових родовищ на території України.

На нашу думку, Україні щоби не стати жертвою реальних загроз у майбутньому, варто у своїй політиці навчитись вміло поєднувати національний егоїзм, прагматизм, враховуючи при цьому загальні світові тренди і чесну об'єктивну оцінку реальності.

⁷⁷ "Нафтогаз" планує зупинити транзит російського газу в Європу в кінці 2024 року. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/10/29/705986/>

3.3. Перспективні формати міжнародної діяльності

На фоні того, що набуття повноправного членства Україною в Організації Північноатлантичного договору та вступ до Європейського Союзу є пріоритетними цілями зовнішньополітичної діяльності не варто ігнорувати і інші формати міжнародної співпраці, як двосторонні так і багатосторонні.

Упродовж 2014-2021 років Україна, у намаганнях посилити свою позицію у протистоянні з Росією, активно і доволі успішно співпрацювала з такими міжнародними організаціями як ООН, ЄС, НАТО, ОБСЄ, Радою Європи. Наша країна домоглась політичної підтримки своєї позиції та вжиття ряду важливих практичних заходів. Однак, на превеликий жаль, результату в стратегічному плані досягнуто так і не було, красномовним підтвердженням чого стали події, які розпочались 24.02.2022 року. У зв'язку з цим назріла необхідність розпочинати новий етап співпраці у міжнародній сфері, в тому числі, на основі нових форм та форматів.

Ключовою задачею сьогодення для України є забезпечення власної безпеки в найширшому розумінні цього слова. На наш погляд, пошук варіантів та форматів нової співпраці варто підпорядкувати правилу: «ворог мого ворога – мій друг». Розглядати варіанти потенційного партнерства на європейському просторі варто з тими, хто чітко задекларував несприйняття російської поведінки. Хоча сьогодні таку позицію мають переважна кількість країн-членів ЄС, все ж найбільш активною антиросійською позицією відзначаються Литва, Латвія, Естонія, Польща, Чехія. Виходячи з такого переліку країн доречним буде згадати проект «Міжмор'я», до якого крім вже згаданих держав, проявляли цікавість Словаччина, Угорщина, Румунія і Україна.

Ідея геополітичного зближення країн Центрально-Східної Європи, що географічно розташовані між Балтійським та Чорним морями існує та періодично обговорюється вже більше ста років. Активізація обговорення

даної тематики в останній час обумовлена тим, що країни східного флангу НАТО, на фоні російської агресії проти України, засумнівались в тому, що Альянс готовий задіяти п'яту статтю Північно-Атлантичного договору у разі гібридного втручання Росії.⁷⁸ Багато в чому перспектива саме такого формату проекту буде залежати від наслідків війни в Україні, однак, відкидати її принципово не варто. Формування Балто-Чорноморської підсистеми безпеки може посилити оборонну співпрацю між Україною, Польщею, країнами Балтії, Чехією, Словаччиною. Балто-Чорноморське зближення дозволило б Україні підсилити її міжнародну суб'єктність, свій геополітичний статус та уникнути міжнародно-правової маргіналізації.⁷⁹

Дещо розширений формат «Міжмор'я», який сьогодні представлений «Ініціативою трьох морів» або «Тримор'я» також є одним з привабливих варіантів міжнародної співпраці у регіональному вимірі для України. Учасники об'єднання задекларували більш тісне співробітництво країн регіону Центрально-Східної Європи по осі «Північ-Південь» в області Балтійського (Литва, Латвія, Естонія, Польща), Адріатичного (Хорватія, Словенія), Чорного морів (Румунія, Болгарія), а також країн, розташованих у центрі регіону – Чехії, Словаччини, Угорщини та Австрії. У спільній заяві-декларації стверджувалося, зокрема, що країни-засновниці «згідні з тим, що імпульс, який охоплює зону Адріатично-Балтійсько-Чорноморського співробітництва, як в рамках Європейського союзу, так і по ширині трансатлантичного простору, повинен бути активізованим без створення паралельної структури для існуючих механізмів співробітництва».⁸⁰

Станом на сьогодні Україна поглибила своє співробітництво з державами об'єднання. Це відбулось завдяки тому, що країни-учасниці «Тримор'я» на саміті, що відбувся у Латвії 20-21 червня 2022 р., створили

⁷⁸ Тодоров І., Тодорова Н. Геополітичний проект Міжмор'я і російська агресія. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/22492>

⁷⁹ Суб'єктність України в сучасному світі: оцінки, стратегії, прогнози. За ред. Майбороди О.О. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2020. С. 29.

⁸⁰ Демчишак Р. Російсько-українська війна як фактор геополітичного позиціонування регіону ЦСЄ та ПСЄ. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 43. С. 247-254. <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.43.30>.

новий формат партнерства і надали Україні особливий статус партнера-учасника.⁸¹ Однак, треба мати на увазі, що розвивати подальшу співпрацю у такому форматі треба оглядаючись на позицію керівних органів ЄС, аби не нашкодити собі ж на шляху вступу до ЄС.

Також в цьому контексті можна буде використати і потенціал організації за демократію і економічний розвиток ГУАМ. Розвиток співпраці у цій організації можна активізувати у економічному, політичному, гуманітарному та оборонному напрямках.

Загалом, ще раз варто звернути увагу на те, що субрегіональні формати співпраці з країнами членами ЄС, якщо це стосується економічної та політичної взаємодії, варто ініціювати та розвивати тільки за відсутності зауважень щодо цього з боку керівних органів Європейського Союзу. Все ж таки, для України сьогодні повноправне членство в ЄС є вищим пріоритетом, аніж будь які інші формати співпраці.

На наш погляд, цікавим та перспективним форматом міжнародної взаємодії може стати співпраця з Великою Британією. Держава з ресурсами та сучасними технологіями може багато чого дати Україні. Наприклад, таж таки оборонна сфера тільки виграє від поєднання українського потенціалу та британських можливостей.

В плані розвитку технологій також варто посилити співпрацю з Японією. Ця країна з дефіцитом території, але широкими технологічними та економічними можливостями, також потенційно може зацікавитись співпрацею з нашою державою. Питання поглиблення співпраці варто пропрацювати також на фоні наявних територіальних суперечок даної країни з Росією.

Розвинена аграрна галузь може стати підґрунтям для глибокої системної співпраці з тими країнами, які не мають можливості забезпечувати себе продовольством самостійно. Йдеться, зокрема, про африканський

⁸¹ Демчишак Р. Російсько-українська війна як фактор геополітичного позиціонування регіону ЦСЄ та ПСЄ. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 43. С. 247-254. <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.43.30>.

регіон, північні країни Європи, Середній Схід та, можливо, Канаду. Особливо остання, зі своєю широкою прихильністю до України, має особливу важливість для нас. Чинна Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою, ратифікована Законом України № 1917-VIII від 14.03.2017 успішно працює вже декілька років. Можливо, слід спробувати використати успішний досвід співпраці та прихильність Канади для проникнення і на ринки інших країн Співдружності націй, за її сприяння та лобіювання.

Зрештою будь-який формат міжнародної співпраці має засновуватись на оцінці вигоди від такої співпраці та реальних потенціалів ймовірних партнерів. З урахуванням агресивності середовища у сучасному світі треба навчитись добре досліджувати потенційних союзників та партнерів, а в основу співпраці покласти холодний розрахунок.

3.4. «М'яка сила» - необхідний компонент зовнішньополітичної діяльності

При плануванні і реалізації заходів, спрямованих на посилення суб'єктності держави на міжнародній арені не слід нехтувати і ресурсами «м'якої сили». Уміле поєднання «жорсткої сили» та «м'якої сили» у перспективі здатне створити державі як привабливий імідж так і забезпечити визнання її обґрунтованих претензій на своє місце у світі.

Однак, виважений підхід до використання інструментарію «м'якої сили» може забезпечити відчутний позитивний ефект і в самостійному варіанті виконання.

Головна привабливість «м'якої сили» полягає в тому, що нарощування впливу країни у світі відбувається мирними методами. Незважаючи на відносну складність досягнення мети в ході застосування ненасильницьких методів та неможливість забезпечення відносно швидкого результату, все ж поле та форми застосування «м'якої сили» варто розширювати, а відповідний інструментарій постійно вдосконалювати та оновлювати. Побудована таким

чином модель характеризується більшою стійкістю перед спробами її умисно зіпсувати. Очевидно, що спосіб дії інструментів «м'якої сили» засновується на законах і правилах психології.

Досвід війни з Росією демонструє як керівництво останньої вміло використовує психологію для досягнення своїх цілей. Очевидно, що їм вдалось створити в народі натовп з фіксованими ідеями та почуттями у кожного індивідууму з одночасним зникненням особистості у кожного з них. У натовпі завжди переважає несвідоме. Натовп так само легко стає героїчним як і злочинним.⁸²

Отже, виділивши те, на чому базується сила ворога або потенційного противника, конкурента, залишається тільки визначити найбільш дієвий спосіб протидії або ослаблення його впливу. Технічне виконання замислу може бути різноманітним і залежить в більшій мірі від розвиненості уяви виконавців запланованих заходів ненасильницької протидії.

Застосування «м'якої сили» здійснюється без зброї, а тому це дозволяє вивільнити економічні потужності країни, скоротивши виробництво товарів військового призначення. Втім, очевидно, що таке правило застосовувати недоречно під час відкритої фази збройної боротьби між державами. Однак і відмовлятися від «м'якої сили» в цей період також не варто.

Робота по впровадженню інструментів «м'якої сили» в Україні проводилась ще до початку повномасштабної війни з Росією. Найбільш активно та системно цей напрямок почав розвиватись починаючи з 2017 року. Саме в цей час у структурі Міністерства закордонних справ України було створено відповідні підрозділи, завданням яких було впровадження публічної дипломатії в роботі дипломатичної служби.

Згодом, 24 березня 2021 року наказом Міністерства закордонних справ України було затверджено Стратегію публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021-2025 роки. Документом визначено, що

⁸² Лебон Г. Психология народов и масс. Москва. Аспект Пресс, 2011. С. 116

метою стратегії публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України є формування позитивного іміджу України у світі через інституціоналізацію та посилення функції публічної дипломатії в роботі МЗС, закордонних дипломатичних установ України та Українського інституту, а також зміцнення синергії та взаємодії з ключовими державними та недержавними органами й установами, долученими до стратегічних комунікацій України.⁸³ Документом також окреслено цілі і завдання публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України.

З 2018 року в структурі Міністерства закордонних справ України діє Український інститут — державна установа, що працює у сфері культурної дипломатії. Діяльність установи спрямована на покращення розуміння і сприйняття України у світі та розвиток її культурних зв'язків з іншими країнами.⁸⁴ Місією установи є зміцнення міжнародної і внутрішньої суб'єктності України засобами культурної дипломатії.

Саме застосування «м'якої сили» стає дедалі престижнішим і популярнішим для багатьох держав, ніж інструменти «жорсткої сили».⁸⁵ Однак, на наш погляд, ознайомлюючись з наявним досвідом у цій сфері не варто, все таки, уподібнюватися генералам, які, як відомо, завжди готуються до минулої війни. Ключове значення в ефективності застосування ненасильницького інструментарію впливу має оригінальність ідей та підходів. Слепе повторення, копіювання чийось успішно реалізованих проєктів у перспективі не здатне забезпечити стійкого ефекту з цілої низки причин.

Відсутність активної результативної діяльності у напрямку популяризації країни у світі упродовж майже усього періоду незалежності

⁸³ Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021-2025 роки. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>

⁸⁴ Стратегія Українського інституту на 2020-2024 роки. URL: <https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/strategy-ukrainian-institute-3.pdf>

⁸⁵ Бікір К.Ю. «М'яка сила» як дієвий інструмент формування іміджевої політики України. Регіональні студії. 2019. №19. С. 35 – 40. URL: <http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/19/8.pdf>

створило передумови, в тому числі, до такої зухвалої поведінки по відношенню до України з боку Росії. Країна-агресор набагато раніше збагнула важливість використання стратегії зваблення, а не пригнічення у своїй зовнішній політиці. Ворог тривалий час активно працював з аудиторією зарубіжних країн. Його «м'яка сила» застосовувалась доречно, часто у сукупності з іншими «прийомами» і забезпечувала бажаний для ворога результат. Суспільні авторитети, політичні діячі у багатьох країнах світу у своїй публічній поведінці демонстрували прихильність до точки зору Росії щодо подій в Україні.

Такий розвиток подій однозначно послаблював позиції України на міжнародній арені та шкодив її іміджу, що, у свою чергу, звужувало можливості для співпраці з країнами світу та досягнення реальних позитивних результатів у протистоянні з набагато потужнішим ворогом. Очевидно, позиція останнього була привабливішою для аудиторії, хоча б тому, що його знають скрізь у світі. В той же час нам необхідно було постійно і гучно про себе заявляти, пропонувати себе іншим як надійного і порядного партнера.

Застереження щодо «м'якої сили» Росії та рекомендації щодо активізації цього інструменту Україною почали звучати вже після російсько-грузинської війни.⁸⁶ Однак, наша країна почала проявляти активність у цьому напрямку тільки після втрати власної території.

Відсутність необхідної кількості засобів протиборства з Росією природно спонукали українську владу до пошуку потенційних партнерів, здатних сприяти вирішенню цього питання. І хоча, уряди більшості демократичних країн розуміли реальний стан справ, суспільна думка не завжди була на нашому боці.

На сьогоднішній день завойовування мізків громадян зарубіжних країн – завдання особливої важливості для України. Реальні оцінки фінансових

⁸⁶ Бікір К.Ю. «М'яка сила» як дієвий інструмент формування іміджевої політики України. Регіональні студії. 2019. №19. С. 35 – 40. URL: <http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/19/8.pdf>

можливостей української держави пропонують не так багато варіантів для досягнення бажаного. Пропонування себе, особисті зв'язки, підвищення впізнаваності країни завдяки відомим діячам культури і спорту – це найдешевший доступний інструментарій наявний у Україні.

Так склалось, що трагічні події сучасності значно спростили задачу щодо посилення впізнаваності для української влади. Однак, ефект від цього швидко минає і тому треба оперативно напрацьовувати інші формати та методи, які зможуть забезпечити довготривалий та стабільний вплив на суспільства зарубіжних країн з тим, щоб їх уряди захотіли зробити так, як потрібно нам.

На початку 2022 року сплеск інтересу до України та українського у світі відкрив шлях до культурної експансії. Українська музика, українське кіно, література, мистецтво інших напрямків, символіка, мова, історія, кулінарія почали активніше популяризуватися у світі аніж два роки тому. Все це мало цілком очевидний практичний результат: постачання зброї, фінансування видатків державного бюджету, гуманітарна допомога невійськового характеру, навчання військового персоналу, підтримка ресурсами в натурі, надання іноземними державами та неурядовими організаціями прихистку і підтримки особам, що втікають від війни або постраждали від її наслідків тощо. Однак все ж сьогодні час усвідомити, що стовідсоткова впізнаваність України у світі вже позаду. Образ жертви відмінно спрацював на піку небезпеки для нашої держави, але надалі треба розширювати підходи до формування іміджу.

Одним з найрезультативніших прийомів, який був використаний на користь України є присутність у інформаційному просторі зарубіжних країн всесвітньо відомих людей, в першу чергу, іноземців з чіткою позицією щодо підтримки України. Це спонукало суспільства іноземних країн приділяти більше уваги проблематиці війни в Україні, сприяло формуванню вигідного для нас бачення ситуації. Продовження застосування подібної практики, у сукупності з іншими інструментами, у перспективі може забезпечити

формування стійкої суспільної думки, а вона, в свою чергу – політичний контекст у відповідних країнах.

Проведення інформаційних заходів про Україну, про її народ, культуру та традиції, активна співпраця з закордонними українцями даватиме значно відчутніший результат, якщо все перелічене буде мати під собою певну базу матеріальних носіїв. Культура, мистецтво, самобутня історія, національна кухня може викликати щирі цікавість лише у певної, хоча і, напевно, найактивнішої частини суспільств зарубіжних країн. На наш погляд необхідно прагнути до того аби віднайти або створити щось власне унікальне затребуване переважною більшістю людства. Так само як Німеччина асоціюється з якісними автомобілями, Японія – з електронікою, Швейцарія – з годинниками, Україна також повинна асоціюватись з певним якісним виробом широкого вжитку.

На додачу до незалежних від влади політичних акторів, таких як церква, культурні та громадські фонди, навчальні заклади, неурядові організації, варто створити умови для залучення до процесів популяризації України у світі і учасників виробничого сектору економіки. При цьому, попередньо державі слід подбати про реальне стимулювання розвитку саме цього сектору економіки.

В цілому застосування «м'якої сили» можна доволі успішно здійснювати взявши за основу концепцію британського спеціаліста з територіального брендингу С. Анхольта, який стверджує, що для створення робочої стратегії формування іміджу держави необхідно використовувати шість основних сфер. С. Анхольт зазначає, що країна має найбільший вплив на сприйняття свого бренду, коли в неї простежується ясна, зрозуміла ідея про вищу мету, яка викликає довіру та підкріплена регулярними й вчасними повідомленнями через усі шість або лише деякі сфери, а саме: народ, туризм, експорт товарів, зовнішню та внутрішню політику, інвестиційне та міграційне законодавство, культуру і традиції. За умови, якщо всі ці сфери будуть підпорядковані єдиній стратегії побудови національного бренду та

буде забезпечена підтримка народу, імідж країни у світі буде покращуватись.⁸⁷

Висновки до розділу III.

Дослідження передумов та шляхів забезпечення високого рівня суб'єктності України в умовах нового світового порядку дозволило зробити такі висновки:

1. Для того аби перетворитись на сильну та впливову державу з реальною суб'єктністю Україні необхідно забезпечити свою повну та швидку трансформацію, в усіх сферах без виключення.

2. Кількість грошей та технологій, які надійдуть в Україну, визначить реальні можливості посилити себе в критично важливих сферах. Це на фоні стабільності та прогнозованості державної політики, а також ефективного державного менеджменту створить передумови для швидкого розкриття наявного у країні потенціалу.

3. Україна, в силу реального рівня своєї суб'єктності у світі та нездатності забезпечити стійкість власного суверенітету, поза своєю волею, стала активним учасником (на жаль, не самостійним) процесу демонтажу існуючої світової системи.

4. Єдиним реальним варіантом збереження української державності є якомога швидке приєднання до існуючої системи колективної безпеки – НАТО. Вступ до Європейського Союзу також значно посилить шанси зберегти державу. Однак, паралельно з інтеграцією до цих організацій слід розвивати і інші формати міжнародної, в тому числі, регіональної співпраці.

5. На сьогоднішній день завойовування мізків громадян зарубіжних країн – завдання особливої важливості для України. Інструменти «м'якої

⁸⁷ Анхольт С., Хильдрет Д. Бренд Америка: мать всех брендов. М.: ООО «Издательство «Добрая книга», 2010. URL: <http://www.dkniga.ru/upload/iblock/866/866cseeaeb375fb43a46ee1e36c029c5f.pdf>

сили» здатні забезпечити зміцнення міжнародної і внутрішньої суб'єктності України.

ВИСНОВКИ

У даній роботі було проведено дослідження питання суб'єктності України на міжнародній арені в умовах сучасного світового політичного процесу. В ході написання роботи та опрацювання відповідних джерел та літератури було визначено та надано характеристики історичних етапів становлення України як учасника міжнародних відносин, окреслено роль державних органів та посадових осіб у формуванні та реалізації зовнішньої політики України, визначено сучасний стан суб'єктності країни на міжнародній арені, здійснено аналіз причин і чинників, що спричинили сучасний стан суб'єктності України.

Крім того в роботі визначено особливості сучасного світового політичного процесу, склад, роль основних його учасників. Також надано оцінку впливу війни в Україні на економічні, політичні, соціальні процеси у країнах Заходу, окреслено підходи для вироблення якісної, актуальної та адекватної стратегічної моделі поведінки держави у сфері міжнародних відносин.

Так, суб'єктність України як учасника міжнародних відносин почала формуватись з часу заснування її держави-попередника Української РСР. Перший період існування її характеризувався формальною самостійністю у сфері міжнародних відносин та активною діяльністю у цій сфері.

Період радянської України, особливо другої половини двадцятого століття, заклав підвалини сучасного статусу держави на світовій арені. Під час цього періоду на міжнародних майданчиках радянську Україну, за погодженням з центральним урядом у Москві, позиціонували як окремого суб'єкта міжнародних відносин. І хоча всі ці процеси відбувались за погодженням і під контролем союзного керівництва, все ж це відкрило нові горизонти для України у світі.

Початковий період незалежності України характеризується активним виходом країни «у світ». Початок процесу міжнародного визнання країни відкрив шлях до обміну з країнами світу дипломатичними представництвами,

посиленням співпраці з міжнародними організаціями та формування власної, незалежної від Москви, стратегії зовнішньополітичної діяльності.

Однак, економічні негаразди, політична нестабільність та соціальна напруга не дали в повній мірі реалізувати потенціал, який був успадкований від УРСР. Поступово країна почала рух в напрямку об'єктності. Її вплив у світі та регіоні стрімко зменшувався, що дозволили впливовим гравцям світової політики здійснювати ефективний вплив на політику України, як внутрішню так і зовнішню.

Подальший хід подій у сукупності з суб'єктивними та об'єктивними факторами призвів Україну до ряду політичних та економічних потрясінь, а зрештою, і до війни та втрати території. Руйнування оборонної сфери та економіки створило хронічні соціальні проблеми, які в свою чергу, породили додаткові причини для зниження міжнародної суб'єктності України.

В Україні створено серйозну нормативно-правову базу, якою врегульовано питання формування та реалізації зовнішньої політики держави. Стратегічним курсом держави, закріпленим в Конституції України, є набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Процеси інтеграції та співробітництва з цими організаціями, в умовах повномасштабної війни Росії проти нашої держави, відчутно активізувались і досягли якісно нового рівня. Україна на сьогодні є офіційним кандидатом на вступ до Європейського Союзу, а рівень та зміст взаємодії з НАТО вказує на те, що наша країна фактично стала одним з членів організації.

Сьогоднішній рівень суб'єктності нашої держави справляє двояке враження. З одного боку, з початком повномасштабного вторгнення Росії вона відчутно підвищилась, підтвердженням чого є стрімка активізація процесів європейської та євроатлантичної інтеграції. З іншого боку, реального матеріального підґрунтя для підвищення суб'єктності так і не виникло.

В умовах сучасного світового політичного процесу, який характеризується активним протистоянням Сходу та Заходу, центральними країнами яких є Китай та США, відповідно, Україна стала однією з центральних точок такого протистояння. Фактично сьогодні світ перебуває в процесі остаточного демонтажу існуючої світової системи. За таких обставин суб'єктність України на міжнародній арені перебуває у безпосередній залежності від стратегічних планів та реальних дій впливових світових гравців.

Важливо відмітити в цьому контексті те, що велика кількість країн світу, зокрема, країни Глобального Півдня ще не сказали свого слова та не зайняли чийсь сторону у зазначеному вище протистоянні. Відтак, у України залишається потенційна можливість для політичного маневру на міжнародній арені.

В результаті дослідження обраної теми були встановлено залежність рівня суб'єктності країни на міжнародній арені від стійкості державного суверенітету та його реального наповнення. На рівень суб'єктності впливають такі фактори як: стабільність та потужність економіки, професійність, компетентність політичного керівництва, стабільність політичної системи, військова міць, зовнішня привабливість країни тощо.

На сьогоднішній день, на фоні війни та супутніх, в тому числі, хронічних проблем, першочерговою задачею для української влади є збереження української державності в принципі. Досягти цього за нинішніх умов можна виключно шляхом швидкого приєднання до ЄС та НАТО. Вступ до таких організацій надасть можливість використати їх ресурси для власного посилення та, у перспективі, повернення тимчасово окупованих територій. Вступ до вказаних організацій, очевидно, значно прискорить процес наближення України до загальноєвропейських параметрів по усім сферам. Першочерговою задачею в цьому плані буде подолання корупції, перезапуск економіки, та забезпечення верховенства права.

У перспективі системні позитивні внутрішні зрушення не залишаться непоміченими у світі, а отже, у такий спосіб будуть створені передумови для покращення іміджу та авторитету країни на міжнародній арені, що автоматично призведе до підвищення рівня суб'єктності.

Проблеми які загальмували розвиток економіки країни, призвели до виїзду частини населення за кордон та значного зниження привабливості країни як для людей так і для бізнесу, мають, в першу чергу внутрішні причини. Відповідно, розв'язання таких проблем має бути нашим клопотом. Дана задача значно полегшується надходженням як методичної так і технічної допомоги з закордону.

Загалом, дослідження даної теми показало, що механізми посилення суб'єктності України на світовій арені можуть бути найрізноманітнішими, однак, всі вони мають базуватись на ряді логічних та зрозумілих правил.

Тільки внутрішньо потужна, сильна країна здатна бути реальним суб'єктом світової політики та спроможною здійснювати свою діяльність на власний розсуд, досягаючи при цьому бажаного результату.

І хоча, з філософської точки зору не буває ані абсолютної об'єктності, ані абсолютної суб'єктності, все ж таки краще прагнути до розширення реальних спроможностей держави у світі. Наявність великої кількості ресурсів, ще не гарантує країні високій рівень суб'єктності автоматично. І навпаки, країна з обмеженою кількістю ресурсів не є приреченою виключно на статус «присутньої» на міжнародній арені. У значно більшій мірі рівень суб'єктності залежить від здатності еліти суспільства та політичного керівництва демонструвати мудрість і далекоглядність та ефективно використовувати наявні власні ресурси. Цим, з рештою, і визначається ієрархія країн в міжнародних відносинах.⁸⁸

⁸⁸ Покотильська І. В Острозькій академії дискутували про суб'єктність України на міжнародній арені. 11.04.2017. URL: <https://www.oa.edu.ua/ua/info/news/2017/11-04-02>.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Джерела:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Закон України «Про правонаступництво України» N 1543-XII від 12 вересня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text>.
3. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>.
4. Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16 вересня 2014 року № 1678-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2>.
5. Закон України «Про дію міжнародних договорів на території України» N 1953-XII від 10 грудня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-12#Text>.
6. Закон України «Про міжнародні договори України» N 3767-XII від 22 грудня 1993 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3767-12#Text>.
7. Закон України «Про міжнародні договори України» № 1906-IV від 29 червня 2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>
8. Закон України «Про дипломатичну службу» № 2728-III від 20 вересня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2728-14#Text>.
9. Закон України «Про дипломатичну службу» № 2449-VIII від 7 червня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#n373>.
10. Закон України «Про чисельність Збройних Сил України» від 5 березня 2015 року № 235-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/235-19#Text>.

11. Закон України «Про державний бюджет України на 2023 рік» від 3 листопада 2022 року № 2710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#n172>.
12. Постанова Верховної Ради Української РСР «Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України в сфері зовнішніх зносин» від 25 грудня 1990 року N 581-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581-12#Text>.
13. Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 N 3360-XII «Про Основні напрями зовнішньої політики України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text>.
14. Постанова Верховної Ради України «Про проголошення незалежності України» від 24 серпня 1991 року № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>.
15. Акт проголошення незалежності України від 24.08.1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>
16. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>.
17. Попередній звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України для проведення розслідування відомостей щодо фактів розкрадання в Збройних Силах України та підриву обороноздатності держави у період з 2004 по 2017 роки. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65072
18. Указ Президента України від 16 липня 1993 року N 267/93 «Про Положення про дипломатичну службу в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267/93#Text>.
19. Указ Президента України від 2 квітня 1994 року N 127/94 «Про Консульський статут України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127/94#Text>

20. Положення про закордонні дипломатичні установи України, затверджене Указом Президента України від 15 березня 2021 року № 99/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99/2021#Text>.
21. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України, затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 448/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021#Text>.
22. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.
23. Розпорядження Президента України від 22 жовтня 1992 року N 166/92-рп «Про затвердження Положення про дипломатичне представництво України за кордоном». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/166/92-%D1%80%D0%BF#Text>.
24. Положення про Міністерство закордонних справ України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-%D0%BF#Text>.
25. Угода про принципи і порядок виконання Договору про звичайні збройні сили в Європі. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t252600?ed=1992_07_01.
26. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций. Принята резолюцией 2625 (XXV) Генеральной Ассамблеи ООН от 24 октября 1970 года. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml. (дата звернення: 24.03.2023).
27. Північноатлантичний договір від 4 квітня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008#Text.
28. Договір про звичайні збройні сили в Європі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_314#Text.

29. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021-2025 роки, ухвалена наказом Міністерства закордонних справ України від 24 березня 2021 року. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>.
30. Стратегія Українського інституту на 2020-2024 роки. URL: <https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/strategy-ukrainian-institute-3.pdf>.
31. Спільне звернення Президента України Володимира Зеленського, Голови Верховної Ради України Руслана Стефанчука, Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала до Організації Північноатлантичного договору. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/16/49/930828c389f438917f22e67e5d64c98e_1667835181.pdf.
32. Єдиний державний реєстр міжнародних організацій, членом яких є Україна. URL: <https://data.gov.ua/dataset/89ea21a9-e0bf-4cac-a05e-c3da6e63d360/resource/eccd8762-2184-4fb3-8e73-6a491528d03d>.
33. Заява щодо запропонованого переліку пріоритетних реформ. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/statement-on-proposed-list-of-priority-reforms/>.
34. Річні дані по населенню країни. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

2. Література:

35. Анхольт С., Хильдрет Д. Бренд Америка: мать всех брендов. М.: ООО «Издательство «Добрая книга», 2010. URL: <http://www.dkniga.ru/upload/iblock/866/866cseeaeb375fb43a46ee1e36c029c5f.pdf>.
36. Атаманенко, А., Піддубний, В. (2023). Вплив російсько-української війни на енергетичну безпеку ЄС. Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI, 35-47. <https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2023.si.035>.
37. Бернс У. Невидимая сила: как работает американская дипломатия (перевод с английского). «Альпина публицер». Москва 2021. - 688 с.

38. Білоусов М. Дипломатія УРСР, ЕСУ, т.7, с.605-606. URL: <https://esu.com.ua/article-24350>.
39. Бікір К.Ю. «М'яка сила» як дієвий інструмент формування іміджевої політики України. Регіональні студії. 2019. №19. С. 35 – 40. URL: <http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/19/8.pdf>.
40. Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 2. Предметно–тематична частина: Д–Й / Відп. ред. М. М.Варварцев. — К.:Ін-т історії України НАН України, 2010. —252 с.
41. Веденєєв Д. Дипломатія УСРР, ЕСУ, т.7, с.603-604. URL: <https://esu.com.ua/article-24350>.
42. Горбулин В. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. Киев. Брайт Букс. 2019 р. - 280 с.
43. Гнатюк М. Україна і геополітична традиція Росії: вплив внутрішніх геополітичних ідей на формування стратегічних пріоритетів. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/gnatiuk_ukraina.pdf.
44. Демчишак Р. Російсько-українська війна як фактор геополітичного позиціонування регіону ЦСЄ та ПСЄ. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 43. С. 247-254. <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.43.30>.
45. Зленко А. Дипломатія і політика. Харків. «Фоліо». 2003 р. – 559 с.
46. Кармазіна М. Суверенітет: еволюція витлумачення поняття та розвитку явища. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса. 2013. №3 (65). – С. 164-189. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/karmazina_suverenitet.pdf. (дата звернення: 24.03.2023).
47. Коротков Д.С. Україна у геостратегіях США та Росії: проблеми суб'єктності. Науковий журнал «Політикус». 2020. №4. – С. 118-123. <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-4.17>

48. Кудряченко А. Геополітичні дилеми сучасної України. Україна дипломатична. Науковий щорічник. Вип. 2006. С. 508. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/1876/1/%D0%B3%D0%B5%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%B4%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8.pdf>
49. Лебон Г. Психология народов и масс. Москва. Аспект Пресс, 2011. – 238 с.
50. Макар Ю. Українській Дипломатії 100 років. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=URN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Ippss_2017_35-36_12.
51. Матвійчук Н., Атаманенко А. Вплив російсько-української війни на сучасний світовий порядок. Філософія та політологія в контексті сучасної культури. 2023, Т. 15, № 1. С.158-169.
52. Орлик В., Гриценко А.. Основні положення нової Стратегії національної безпеки США. НІСД. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/osnovni-polozhennya-novoyi-stratehiyi-natsionalnoyi-bezpeky>.
53. Пархоменко Н. М. Суверенітет держави: соціально-політична сутність та юридичний зміст. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Економіка і право. 2011. №14. – С. 113-124. URL:<https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/27592/Parkhomenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. (дата звернення: 24.03.2023).
54. Петренко І.І., Салтовський О.І., Федорченко В.М., Коршук Р.М. Політична суб'єктність та десуверенізація: уроки гібридної агресії Росії проти України. Регіональні студії. 2023. № 32. С. 134-139. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.32.21>
55. Пирожков С., Хамітов Н. Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини. Київ, Науково-виробниче підприємство «Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2020. – 256 с.

56. Тодоров І., Тодорова Н. Геополітичний проект Міжмор'я і російська агресія. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/22492>.
57. Троян І. Трансформація державного суверенітету в умовах глобалізації. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2011. №23. – С. 158-164. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/25788/28-Troyan.pdf?sequence=1>. (дата звернення: 24.03.2023).
58. Черненко Т. Стан впровадження публічної дипломатії як складової системи стратегічних комунікацій. НІСД. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/az-publiczna-diplomatiya_chernenko_20122021.pdf.
59. Геополітичні аспекти впливу на хід війни РФ проти України. НІСД. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/heopolitychni-aspekty-vplyvu-na-khid-viyny-rf-proty-ukrayiny>.
60. Криза оборонної реформи 2000-2010 років. Аналітична доповідь. НІСД. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-03/Kriza_obor.pdf.
61. Суб'єктність України в сучасному світі: оцінки, стратегії, прогнози. За ред. Майбороди О.О. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2020. – 88 с.
62. Україна як цивілізаційний суб'єкт історії та сучасності: національна доповідь / ред. кол. С. І . Пирожков, В. А . Смолій, Г. В. Боряк, Я. В. Верменич, С. С. Дембіцький, О. М . М айборода, С. В. Стоєцький, Н. В. Хамітов, Л. Д . Якубова, О. В. Ясь. Інститут історії України НАН України. Київ: Ніка-Центр, 2020. - 356 с.
63. Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою. Доповідь. Український інститут майбутнього. URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu/>.
64. 30 років незалежності України. Економічні підсумки. Доповідь. Український інститут майбутнього. URL:

<https://uifuture.org/publications/30-rokiv-nezalezhnosti-ukrayiny-ekonomichni-pidsumky/>.

65. Як війна Росії проти України змінила світ. НІСД. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/yak-viyna-rosiyi-proty-ukrayiny-zminyala-svit>.
66. Comfort Ero. Глобальна політика в тіні України. URL: <https://www.crisisgroup.org/uk/global-ukraine/global-politics-shadow-ukraine>.
67. Ukraine and the Rise of the Middle Powers. By Mykhailo Minakov. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/ukraine-and-rise-middle-powers>.

3. Інтернет ресурси:

68. Білий дім розіслав листа із реформами, які має провести Україна для отримання допомоги. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/09/25/7421354/>. (дата звернення: 24.10.2023).
69. Відносини з Україною. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm. (дата звернення: 24.10.2023).
70. Глава Мінфіну США Джанет Єллен заявила про необхідність подвоєння підтримки України. URL: https://lb.ua/economics/2023/07/16/565545_glava_minfinu_ssha_dzhanet_iellen.html. (дата звернення: 24.10.2023).
71. Глобальний індекс м'якої сили. URL: <https://brandirectory.com/softpower/report>. (дата звернення: 24.10.2023).
72. Зеленський розповів, як працювала «iPhone-дипломатія» у перші дні війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3592775-zelenskij-rozproviv-ak-pracuvala-iphonediplomatia-v-persi-dni-vijni.html>. (дата звернення: 24.10.2023).
73. Індекс сприйняття корупції – 2021. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/2021/>. (дата звернення: 24.10.2023).

74. "Нафтогаз" планує зупинити транзит російського газу в Європу в кінці 2024 року. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/10/29/705986/>. (дата звернення: 24.10.2023).
75. Облік посад суддів. URL: https://vkksu.gov.ua/oblik?date_filter%5Bvalue%5D%5Bdate%5D=&date_filter_1%5Bvalue%5D%5Bdate%5D=&tid=All. (дата звернення: 30.10.2023).
76. Покотильська І. В Острозькій академії дискутували про суб'єктність України на міжнародній арені. 11.04.2017. URL: <https://www.oa.edu.ua/ua/info/news/2017/11-04-02>. (дата звернення: 24.10.2023).
77. Порівняння військової потужності України та Росії. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/infohrafika-porivnannia-viyskovoipotunozhnosti-ukrainy-ta-rosiyi/31665172.html>. (дата звернення: 24.10.2023).
78. Сирський О. Інтерв'ю. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/906054.html>. (дата звернення: 24.10.2023).
79. Україна та Європейський суд з прав людини. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-ta-yevropejskij-sud-z-pravlyudini>. (дата звернення: 24.10.2023).
80. Українська зброя. Що продає і що купує Україна на ринку озброєнь. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/10/28/666682/>. (дата звернення: 24.10.2023).
81. Час правосуддя. Як Україна карає Росію в міжнародних судах. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/vremya-pravosudiya-ukraina-nakazyvaet-rossiyu-1637593870.html>. (дата звернення: 24.10.2023).
82. Яхно О. О субъектности. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/yakhno/613b1fae24506/>. (дата звернення: 24.10.2023).

83. SIPRI Yearbook за період з 1994 до 2022 років. URL: <https://www.sipri.org/>.
(дата звернення: 24.10.2023).